

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΔΙΕΘΝΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ

ΙΔΡΥΤΗΣ : ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ ΑΕ & ΕΠΕ

Πανεπιστημίου 16, 2ος όροφος, Αθήνα 106 72

τηλ: 210.36.20.274, 210.36.36.326 fax: 210.36.26.610

website: www.idos.gr

email: info@idos.gr

ΟΙ ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ ΤΗΣ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΤΟΥΡΚΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΕΧΥΝΑΚΗΣ

|

Βοηθοί Ερευνητές:

Ελένη Καρακασίδου

Κωνσταντίνα Ζουμπούκου

ΑΘΗΝΑ 2021

Περιεχόμενα

1 Εισαγωγή	3
2. Το Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης (ΑΚΡ) στην εξουσία.....	6
3. Σύντομη αναδρομή των σύγχρονων των οικονομικών κρίσεων.....	8
3.1 Η Οικονομική Κρίση του 2001	8
3.2 Η Οικονομική Κρίση του 2018	10
3.3 Ομοιότητες και Διαφορές	11
4. Βασικά χαρακτηριστικά της τουρκικής οικονομίας.....	13
4.1 Πανδημία COVID-19 και οικονομικές προεκτάσεις.....	28
5. Τουρκική εξωτερική πολιτική και οικονομία.....	32
5.1 Τουρκία και Ευρωπαϊκή Ένωση.....	34
5.1.1 Τουρκία και Γερμανία	36
5.1.2 Τουρκία και Γαλλία	37
5.2 Τουρκία και Ηνωμένο Βασίλειο.....	38
5.3 Σχέσεις Τουρκίας με Ρωσία και ΗΠΑ.....	38
5.4 Τουρκικές σχέσεις με τις χώρες του Περσικού Κόλπου	42
6. Συμπεράσματα	45
7. Βιβλιογραφία	49
Βιογραφικό σημείωμα Κ.Πεχνάκη	53

1 Εισαγωγή

Η τουρκική οικονομία έχει ως βάση της τους τομείς της βιομηχανίας και των υπηρεσιών. Ωστόσο, ο πρωτογενής τομέας εξακολουθεί να αντιπροσωπεύει το 25% της απασχόλησης. Η οικονομία συνολικά έδειξε ανθεκτικότητα στις αναταράξεις που παρατηρήθηκαν εξαιτίας της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης κατά το πρόσφατο παρελθόν. Όμως, η πολιτική αστάθεια έχει εμποδίσει τις αναγκαίες μεταρρυθμίσεις καθώς και η νομισματική κρίση του 2018. Σήμερα, η παγκόσμια υγειονομική κρίση, που ακολούθησε το ξέσπασμα της πανδημίας του COVID-19, φέρνει την τουρκική οικονομία αντιμέτωπη με νέες προκλήσεις.

Οι επιδόσεις της Τουρκίας σε οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο, από τις αρχές του 2000, εκτιμήθηκαν ως εντυπωσιακές και συνοδεύτηκαν με μεγάλους ρυθμούς ανάπτυξης, αύξηση απασχόλησης και εισοδημάτων ιδιαίτερα των μεσαίων εισοδημάτων. Η φτώχεια μειώθηκε κατά το ήμισυ, η χώρα αστικοποιήθηκε κατά μεγάλο βαθμό και αυξήθηκε η απασχόληση στις δημόσιες υπηρεσίες. Επίσης, η χώρα κατάφερε να αντεπεξέλθει ικανοποιητικά, στην οικονομική κρίση του 2008-2009. Ωστόσο, μετά το 2015, το οικονομικό κλίμα φαίνεται να αντιστρέφεται. Οι μεταρρυθμίσεις σε διάφορους τομείς επιβραδύνονται και η μακροοικονομική εικόνα της Τουρκίας δείχνει αρκετά ευάλωτη (World Bank, Country Overview, 2020). Η έλευση της πανδημίας COVID-19 τον Μάρτιο του 2020 συνέπεσε με μια νομισματική κρίση με συνεχή πτώση του νομίσματος της λίρας και διψήφιο πληθωρισμό για πάνω από μια διετία. Όταν ήρθε αντιμέτωπη με το δεύτερο κύμα της πανδημίας ένα σημαντικό μέρος του πληθυσμού της Τουρκίας άρχισε να πένεται, καθώς ο πληθωρισμός και το χρέος είναι σε υψηλά επίπεδα.

Αρκετοί οικονομολόγοι και αναλυτές υποστηρίζουν πως κατά την τελευταία περίοδο στην Τουρκία, οι δαπάνες που προβλέπει ο κρατικός προϋπολογισμός είναι υψηλές. Η διαπίστωση αυτή εξάγεται από τη μελέτη του ελλείμματος του προϋπολογισμού της κυβέρνησης. Σε περιπτώσεις που εμφανίζεται έλλειμμα προϋπολογισμού, η τουρκική κυβέρνηση προχωρά σε έκδοση ομολόγων με σκοπό την κάλυψή τους. Όμως σε περιπτώσεις μεγάλης αύξησης του διεθνούς χρέους μια χώρα έχει δύο επιλογές: είτε τη χρεοκοπία είτε την προσφυγή για οικονομική βοήθεια σε αρμόδιους διεθνείς θεσμούς. Στην περίπτωση όμως της Τουρκίας, η τουρκική ηγεσία έχει καταφέρει να εξαφανίσει σε μεγάλο βαθμό το διεθνές χρέος, καθώς ο δανεισμός πραγματοποιήθηκε από τις τράπεζες της χώρας. Κατά την οικονομική κρίση του 2008, η Ομοσπονδιακή Τράπεζα των ΗΠΑ προσπάθησε να απαντήσει με χαμηλά επιτόκια δανεισμού. Οι τουρκικές τράπεζες κατά παρόμοιο τρόπο κατάφεραν να εξασφαλίσουν φθηνά δάνεια σε δολ. Η εξασφάλιση της ρευστότητας αυτής μεταφράστηκε σε δάνεια προς τις τουρκικές επιχειρήσεις, δραστηριοποιούμενες κατά βάση στους κλάδους του τουρισμού, της ενέργειας, των υποδομών και των

ακινήτων. Οι επιχειρήσεις προτιμούσαν να αιτούνται δανείων σε δολ. αντί τουρκικών λιρών, λόγω και των χαμηλότερων προσφερόμενων επιτοκίων. Οι δύο τελευταίοι κλάδοι, εκείνοι των υποδομών και των ακινήτων, έχουν ως αποδέκτες κυρίως επιχειρήσεις, με δάνεια σε δολ. και έσοδα σε τουρκικές λίρες. Οπότε, η πτώση του νομίσματος (λίρας) μπορεί να ισοδυναμεί με τραπεζικά προβλήματα, καθώς δυσχεραίνει την αποπληρωμή των δανείων εκ μέρους των επιχειρήσεων. Παράλληλα, οι τράπεζες προχώρησαν σε 'ανταλλαγή' δολ. με τουρκικές λίρες στις διεθνείς αγορές, με σκοπό να δανείσουν τους Τούρκους πολίτες που συνήθιζαν να συνάπτουν στεγαστικά και άλλα καταναλωτικά δάνεια σε λίρες.

Σήμερα, εξαιτίας της νομισματικής κρίσης του 2018 και της κρίσης από την εμφάνιση της πανδημίας, το εθνικό νόμισμα της χώρας συνεχίζεται να καταβαρυνόμαστε. Παρατηρείται πτώση της λίρας, αύξηση των τιμών των εισαγόμενων αγαθών και συνακόλουθα πτώση του βιοτικού επιπέδου. Η απάντηση της κυβέρνησης ήταν η προσπάθεια στήριξης της τουρκικής λίρας, πουλώντας στη διεθνή αγορά δολ. για να αγοράσει λίρες. Η τακτική αυτή έφερε κάποια πρόσκαιρα θετικά αποτελέσματα. Εν συνεχεία, η Κεντρική Τράπεζα προχώρησε σε δανεισμό δολαρίων από τις τράπεζες της χώρας, διαμορφώνοντας το συνολικό χρέος της, προς αυτές, σε περίπου πενήντα τέσσερα δις δολ. Σύμφωνα με εκτιμήσεις της Goldman Sacks, η Κεντρική Τράπεζα της Τουρκίας δαπάνησε μόνο μέσα στο 2020 περίπου εξήντα πέντε δις δολ., ενώ το 2019 επιπλέον σαράντα δις δολ.. Εμφανίστηκε, συνεπώς, ήδη από το 2020 λοιπόν, αν εξαιρέσουμε τα κεφάλαια που κατέχει σε χρυσό και σε Ριάλ του Κατάρ, να υφίσταται ένα έλλειμμα κοντά στα είκοσι πέντε δις δολ. (Miller, 2020).

Η παρούσα μελέτη επιχειρεί να εξετάσει σε ποια κατάσταση βρίσκεται η τουρκική οικονομία, κυρίως μετά την περίοδο της νομισματικής κρίσης του 2018. Η μελέτη βασίζεται στην ανάλυση των βασικών οικονομικών μεγεθών και της οικονομικής πολιτικής της τουρκικής κυβέρνησης.

Στο πρώτο μέρος παρουσιάζεται μια εισαγωγική ανάλυση της περιόδου διακυβέρνησης της χώρας από τις κυβερνήσεις του AKP) και διερευνά τις πολιτικές, οικονομικές και κοινωνικές προεκτάσεις της.

Στο δεύτερο μέρος επιχειρείται μια αναδρομή των σύγχρονων οικονομικών κρίσεων, με ιδιαίτερη έμφαση σ' εκείνες του 2001 και του 2018, ενώ επιδιώκεται ο εντοπισμός όμοιων και διαφορετικών χαρακτηριστικών, ανάμεσά τους, αλλά και σε σχέση με την παρούσα κατάσταση της τουρκικής οικονομίας.

Στο τρίτο μέρος επιδιώκεται να αναλυθεί η σημερινή εικόνα της τουρκικής οικονομίας, μέσα από την μελέτη και ανάλυση των βασικών μακροοικονομικών δεικτών και επιχειρείται να απαντηθεί το ερώτημα, αν η

οικονομία έχει ανακάμψει ή όχι από την κρίση του 2018, συνυπολογίζοντας και την επιρροή της πανδημίας COVID-19.

Στο τέταρτο μέρος εξετάζεται η σχέση της οικονομίας με την εξωτερική πολιτική. Η συγκεκριμένη προσέγγιση επιχειρείται, με τη διερεύνηση των σχέσεων της Τουρκίας, με την ΕΕ καθώς και κάποια σημαντικά κράτη μέλη της (Γερμανία, Γαλλία) ή και πρώην (Ηνωμένο Βασίλειο), με τις ΗΠΑ, με τη Ρωσία και με τις χώρες του Περσικού Κόλπου.

2. Το Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης (AKP) στην εξουσία

Η περίοδος εξουσίας του Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν και του AKP θα μπορούσε να χωριστεί σε δύο χρονικές περιόδους. Το AKP είχε μεγάλο μερίδιο στην πολιτική και κοινωνική ανέλιξη της χώρας, καθώς και στην οικονομική ανάπτυξη των πρώτων ετών της διακυβέρνησής του, γνωστά και ως τα «χρυσά χρόνια» (2003-2008). Αυτή μπορεί να θεωρηθεί και η πρώτη περίοδος, η οποία μπορεί να χαρακτηριστεί ως επιτυχημένη. Τα τελευταία χρόνια όμως, το αυταρχικό πρόσωπο του κόμματος σε συνδυασμό με τις δυσκολίες που αντιμετωπίζει η εξωτερική πολιτική, συνέβαλαν τα μέγιστα για την αρνητική στροφή που παρατηρείται στην τουρκική οικονομία και χαρακτηρίζει τη δεύτερη περίοδο διακυβέρνησης Ερντογάν και του AKP. Η ηγεσία του κόμματος μέσα από μία έντονη ρητορική φάνηκε να επιδιώκε να χρεώσει την αρνητική οικονομική εικόνα της χώρας σε διεθνείς συνωμότες και εγχώριους προδότες. Κατά συνέπεια, άρχισαν να παρουσιάζονται στην επιφάνεια τα παραδοσιακά διαρθρωτικά προβλήματα που η τουρκική οικονομία αντιμετωπίζει (Aktas, 2017). Πίσω από την σταδιακή δημοκρατική κατάρρευση στην Τουρκία, μπορούμε να διακρίνουμε τα συμφέροντα του AKP. Το κόμμα του Ερντογάν προχώρησε σε αναδιανομή πόρων προς όφελος συγκεκριμένων ελίτ, οι οποίες αργότερα αποτέλεσαν την κύρια υποστηρικτική κοινωνική βάση του AKP. Κατά τη διάρκεια της πρώτης θητείας του AKP (2002-2007) υπήρξε βελτίωση των πολιτικών ελευθεριών, στο πλαίσιο της προσπάθειας ένταξης στην Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ), ωστόσο κατά την δεύτερη περίοδο εξουσίας του (2007-2011), οι ελευθερίες αυτές άρχισαν να περιορίζονται. Ο Ερντογάν σταδιακά προωθούσε τη συγκέντρωση της εξουσίας στο πρόσωπό του και την υπονόμευση των πολιτικών του αντιπάλων. Ιδιαίτερα μετά το 2016, μετά την αποτυχημένη απόπειρα πραξικοπήματος, οι αυταρχικές κινήσεις του εντάθηκαν, με τη μείωση των εκλογικών ελευθεριών, την αντικατάσταση του κοινοβουλευτικού συστήματος με αλλαγή του πολιτειακού καθεστώτος προς την κατεύθυνση ενός ισχυρού Προεδρικού συστήματος, τη μείωση της χρηματοδότησης των αντιπολιτευόμενων δημάρχων, ακόμα και την ακύρωση εκλογικών αποτελεσμάτων. Τα αποτελέσματα ήταν οι ευρωπαϊκές κυβερνήσεις να μειώσουν την φανερή υποστήριξη της Τουρκίας που πριν το 2013, την αναγνώριζαν ως δημοκρατική και ως κράτος πρότυπο για τη Μέση Ανατολή.

Αναφορικά με τους πολιτικούς και τους οικονομικούς παράγοντες της δημοκρατικής οπισθοδρόμησης, πρωταγωνιστικό ρόλο διαδραματίζει η άνιση κατανομή πόρων και συσσώρευση κεφαλαίων. Το AKP στηριζόμενο στην ισλαμική συντηρητική κοσμοθεωρία έχει υιοθετήσει μια λαϊκιστική πολιτική. Προσεγγίζει όλο και περισσότερες πληθυσμιακές ομάδες με μικρό εισόδημα, με παροχή προνομίων και κοινωνικών παροχών. Επίσης, επιδιώκει να δίνει κίνητρα και στους μεσοαστούς. Έτσι, καταφέρει να ελέγξει πλήρως τους

δημόσιους πόρους, οι οποίοι αυξήθηκαν χάρη στην οικονομική ανάπτυξη που επιτεύχθηκε στα προηγούμενα χρόνια και κατασκεύασε ένα πελατειακό δίκτυο αρκετά ανώτερο από όλα τα προηγούμενα κεντροδεξιά κόμματα που βρέθηκαν στην εξουσία της Τουρκίας. Ταυτόχρονα, το AKP αποτελεί το κόμμα με τη μεγαλύτερη εκλογική βάση που έχει επιτευχθεί ποτέ στην τουρκική ιστορία. Οι δεσμοί του AKP με επιχειρηματίες αποτελούν, επίσης, ένα άλλο βασικό δομικό στοιχείο του καθεστώτος. Η πρακτική των ιδιωτικοποιήσεων και των δημοσίων συμβάσεων καθώς και η ευνοϊκή διακριτική ευχέρεια σε ορισμένους τομείς όπως οι κατασκευές, η υγεία και η ενέργεια έχουν δημιουργήσει περιθώρια για πολιτικούς ελιγμούς στη συσσώρευση κεφαλαίου. Η μεταφορά πιστώσεων και διευκολύνσεων σε υποστηρικτές του κόμματος έπαιξε ιδιαίτερα κρίσιμο ρόλο στη διαδικασία οικοδόμησης μιας εξαρτημένης επιχειρηματικής τάξης. Ως αποτέλεσμα, ο Οργανισμός Δημόσιων Προμηθειών απώλεσε την αυτονομία του. Όπως επίσης και οι κρατικές επιχειρήσεις (ΚΟΑ), θυγατρικές εταιρείες που ελέγχονται από Δήμους. Ταυτόχρονα, η κυβέρνηση του AKP χρησιμοποίησε αποτελεσματικά την ιδιωτικοποίηση ως εργαλείο για τον έλεγχο της κατανομής πόρων για την επιβράβευση των πολιτικά συνδεδεμένων επιχειρήσεων σε βασικούς τομείς της οικονομίας, όπως η ενέργεια και η υγεία, με αποτέλεσμα η κυβέρνηση να έχει πραγματοποιήσει πρωτοφανή κλίμακα ιδιωτικοποιήσεων αξίας πολλών δισεκατομμυρίων. Την ίδια στιγμή, το AKP υιοθετούσε όλο και περισσότερο προγράμματα κοινωνικής πρόνοιας τόσο σε τοπικό όσο και σε εθνικό επίπεδο, κυρίως μέσω τοπικών κυβερνήσεων, φιλανθρωπικών οργανώσεων και οργανώσεων της κοινωνίας των πολιτών. Οι κινήσεις αυτές είχαν ως στόχο την αποκόμιση εκλογικών οφελών από ομάδες χαμηλού εισοδήματος.

Καταληκτικά, η κατάρρευση του δημοκρατικού καθεστώτος ήταν αποτέλεσμα διαφόρων κοινωνικοπολιτικών παραγόντων. Το κυβερνών κόμμα AKP κατάφερε να δημιουργήσει μια πολυδιάστατη κομματική βάση, η οποία περιλαμβάνει συγκεκριμένες οικονομικές ελίτ, αλλά και φτωχές αστικές πληθυσμιακές ομάδες, μέσω στοχευόμενης κατανομής πόρων που δημιούργησε εξάρτηση και ανοχή στην κυβέρνηση αλλά και ταυτόχρονα υπονόμωσε τη δημοκρατία. Η κατάκτηση της εξουσίας μέσω της παροχής και της ικανοποίησης συμφερόντων εξασφάλισε μια σταθερά πιστή εκλογική βάση. Το μοντέλο της Τουρκίας αποτελεί παράδειγμα ενός καθεστώτος, που αν και κατορθώνει να είναι πλειοψηφικό, μετά την ανέλιξή του στην εξουσία απέκτησε αυταρχικά χαρακτηριστικά, υπονομεύοντας τους δημοκρατικούς θεσμούς και την ελευθερία έκφρασης (Esen και Gumuscu, 2020). Οι πολιτικές των ισλαμιστικών κυβερνήσεων του AKP διαμορφώθηκαν για να καθιερώσουν εθνική και περιφερειακή ηγεμονία μέσω διαφόρων αναπτυξιακών και απο-αναπτυξιακών διαδικασιών. Η κοινωνική και πολιτική κατάσταση της Τουρκίας μπορεί να χαρακτηριστεί από αυξανόμενα στοιχεία δικτατορίας, μισαλλοδοξίας και έλλειψης σεβασμού του κράτους δικαίου. Αρκετοί ακτιβιστές, ακαδημαϊκοί και διανοούμενοι συνεχίζουν να εγκαταλείπουν την χώρα μέχρι σήμερα (Ozdogan, 2020).

3. Σύντομη αναδρομή των σύγχρονων οικονομικών κρίσεων

Καθ' όλη τη διάρκεια του 20ού αιώνα, βασικός στόχος των τουρκικών κυβερνήσεων ήταν να καταστεί η οικονομία πολύ ισχυρή, μέσω του εκσυγχρονισμού της κρατικής μηχανής και της εκβιομηχάνισης, δεδομένης της άμεσης σύνδεσής της με την ισχύ του κράτους. Προβλήματα όμως, όπως ο πληθωρισμός και τα ελλείμματα, που και σήμερα ταλανίζουν την οικονομία της Τουρκίας την αναγκάζουν να διέρχεται από οικονομικές κρίσεις ανά τακτά χρονικά διαστήματα. Η τουρκική οικονομία έχει δοκιμαστεί από πολλές οικονομικές κρίσεις, οι οποίες συνδέονταν τόσο με διεθνείς συγκυρίες όσο και με κυβερνητικές πολιτικές. Προς το τέλος του αιώνα αυτού, συντελούνται στην τουρκική οικονομία σημαντικές δομικές αλλαγές. Οι αποφάσεις που ελήφθησαν στις αρχές της δεκαετίας του 1980 για «άνοιγμα» στις διεθνείς αγορές, δεν έφεραν τα επιδιωκόμενα αποτελέσματα και ως εκ τούτου τα προβλήματα εντάθηκαν τις επόμενες δύο δεκαετίες. Αποκορύφωμα της οικονομικής αυτής πορείας ήταν η διπλή οικονομική κρίση τον Νοέμβριο του 2000 και τον Φεβρουάριο του 2001 (Eryılmaz και Taşyar, 2020). Παρά το γεγονός ότι φάνηκε τότε πως η χώρα έμαθε από τις κρίσεις, κλήθηκε να αντιμετωπίσει τις επιπτώσεις της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης του 2008, εκείνης του 2018-2019 αλλά και εκείνης που προέκυψε πρόσφατα, με την εμφάνιση της κρίσης πανδημίας COVID-19. Η τελευταία αυτή κρίση εξ αιτίας και των κυβερνητικών χειρισμών οδήγησε την τουρκική λίρα σε μια ισοτιμία με το αμερικανικό δολάριο που ξεπερνά κάθε προηγούμενο. Μια σύντομη αναδρομή στην οικονομικές κρίσεις του 2001 και του 2018 μπορεί να μας παράσχει χρήσιμα συμπεράσματα, μέσα από τις ομοιότητες και τις διαφορές που μπορούν να παρατηρηθούν, στο γιατί η τουρκική οικονομία αποκαλείται από αρκετούς οικονομικούς αναλυτές ως ο «μεγάλος ασθενής».

3.1 Η Οικονομική Κρίση του 2001

Η οικονομική κρίση του 2001 μπορεί να θεωρηθεί και ως η πρώτη σύγχρονη οικονομική κρίση της Τουρκίας. Την περίοδο εκείνη, μετά την απελευθέρωση των λογαριασμών το 1989 και το αίτημα για πλήρη μετατρεψιμότητα της λίρας το 1990, η Τουρκία βίωνε το λεγόμενο «boom and bust». Πρόκειται στην πραγματικότητα για ένα φαινόμενο που συναντάται συχνά στις καπιταλιστικές οικονομίες, κατά το οποίο παρατηρούνται διακυμάνσεις, με την οικονομία για μια περίοδο να ανθεί, έπειτα να συρρικνώνεται και στη συνέχεια να πραγματοποιεί ξανά τον ίδιο κύκλο. Το διάστημα λοιπόν αυτό, η ανάπτυξη της τουρκικής οικονομίας κυμαινόταν από 9,3% του ΑΕΠ έως και -5.5%. Κάνοντας όμως έναν απολογισμό αυτής της δεκαετίας, αυτό που μπορούμε να πούμε ότι την χαρακτήριζε ήταν: σημαντικά ελλείμματα, πολύ υψηλός πληθωρισμός και χαμηλοί δείκτες ανάπτυξης (Koch και Chaudhary, 2002). Για αντιμετώπιση της κατάστασης, η κυβέρνηση προσέφυγε στο Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ) με στόχο τον έλεγχο του πληθωρισμού

υπό καθεστώς συναλλαγματικής ισοτιμίας. Ενώ το πρόγραμμα που υιοθετήθηκε το 1999 θεωρήθηκε επιτυχημένο από τους αναλυτές, αλλά και από το ίδιο το ΔΝΤ και την τουρκική κυβέρνηση, στο τέλος του 2000 μια μαζική εκροή κεφαλαίων οδήγησε σε έλλειψη ρευστότητας στις εγχώριες αγορές. Ακολούθησε μια μικρή ανάπαυλα, μόνο για να επαναληφθεί ίδια εκροή στις αρχές του 2001 που οδήγησε τελικώς στην κατάρρευση του προγράμματος. Ένα βασικό ζήτημα ήταν ότι οι προσπάθειες απελευθέρωσης της οικονομίας δεν συνοδεύτηκαν από τις απαραίτητες νομικές και θεσμικές αλλαγές. Η κυβέρνηση παρά το ότι είχε προσπαθήσει να δημιουργήσει μια οικονομία της αγοράς, σε ορισμένους τομείς διατήρησε τον έλεγχο, με την παρεμβατικότητα αυτή να είχε αποτέλεσμα τη δημιουργία τεράστιων ελλειμμάτων και ανεξέλεγκτες δημόσιες δαπάνες, ενώ και ο τρόπος διακυβέρνησης χαρακτηριζόταν από έντονη διαφθορά και έλλειψη λογοδοσίας. Άλλος καθοριστικός παράγοντας ήταν η τεράστια αύξηση του χρέους μέσα σε μικρό χρονικό διάστημα λόγω του υψηλού πρωτογενούς ελλείμματος στο πρώτο μισό της δεκαετίας και ο δανεισμός με υψηλά επιτόκια στο δεύτερο μισό, καθώς επίσης και η πολιτική αστάθεια η οποία γίνεται αντιληπτή από το γεγονός ότι διεξήχθησαν δύο προεδρικές εκλογές, τέσσερις τοπικές και πολλές μικρότερες εκλογικές αναμετρήσεις μέσα σε μια δεκαετία. Τέλος, μεγάλο πρόβλημα ήταν οι υποχρεώσεις των ιδιωτικών και κρατικών τραπεζών, οι οποίες σε πολλές περιπτώσεις ξεπερνούσαν τα περιουσιακά τους στοιχεία. Πολλές φορές η κυβέρνηση μάλιστα πίεζε τις τράπεζες να προχωρούν σε κινήσεις που θα ευνοούσαν την παραμονή της κυβέρνησης στην εξουσία. Επιπλέον ο ανεξέλεγκτος δανεισμός από ιδιωτικές τράπεζες και η ανεξέλεγκτη σπατάλη των κυβερνήσεων επιδείνωσε την κατάσταση. Οι τράπεζες ακόμα συνετέλεσαν στην κατάσταση αυτή λόγω της εξαγοράς τους ή της δημιουργίας τους από εταιρίες (λόγω της ιδιωτικοποίησης από την κυβέρνηση) που κατείχαν και μέσα ενημέρωσης. Το διεθνές κεφάλαιο δεν επηρεάστηκε από την κρίση, αλλά αντιθέτως αύξησε τα περιουσιακά του στοιχεία, ιδίως μέσα από τις Άμεσες Ξένες Επενδύσεις (ΑΞΕ) και το εξωτερικό χρέος, που αύξησαν το εισόδημα και που στη συνέχεια επαναπατρίστηκε στην Τουρκία. Το διεθνές κεφάλαιο επίσης επωφελήθηκε από την κίνηση της Κεντρικής Τράπεζας της χώρας να αποτρέψει μελλοντική αστάθεια, συγκεντρώνοντας μεγάλα συναλλαγματικά αποθέματα. Οι τράπεζες με τη σειρά τους επωφελήθηκαν, δεδομένου ότι ενώ είχαν εκτεθεί σε μεγάλο βαθμό, κάλυψαν τις ζημιές τους από το κοινό αλλά και από τα έσοδα από τους αυξημένους τόκους και γενικώς από το συνολικό τεράστιο ενδιαφέρον για τον τραπεζικό τομέα που τον οδήγησε σε ανάκαμψη ήδη από τις αρχές του 2002. Ενώ λοιπόν για κάποιους η κρίση κατέληξε να έχει μια θετική εξέλιξη, τα πράγματα ήταν δυσοίωνα για τους εργαζομένους και τους δικαιούχους κοινωνικών προγραμμάτων. Η οικονομική δραστηριότητα επιβραδύνθηκε τόσο πολύ που το οικονομικό σύστημα κλονίσθηκε με σημαντικές συνέπειες στο φορολογικό σύστημα, τους πραγματικούς μισθούς

και το μερίδιο εργασίας που μετά την κρίση μειώθηκαν σημαντικά (Dufour και Orhangazi, 2008).

3.2 Η Οικονομική Κρίση του 2018

Διάφορα γεγονότα που προηγήθηκαν της δεκαετίας του 2010 μπορούν να χαρακτηριστούν ως προάγγελοι της οικονομικής κρίσης που ακολούθησε. Από το 2013, η τουρκική οικονομία ήρθε αντιμέτωπη με ένα αυξανόμενο έλλειμμα τρεχουσών συναλλαγών, με αποτέλεσμα η χρηματοοικονομική εμβάθυνση της περιόδου να μην μπορεί να αποτρέψει την εξάρτηση από εισροές κεφαλαίων και την αύξηση του χρέους. Το πραξικόπημα του 2016 οδήγησε σε συρρίκνωση της οικονομίας κατά το 3^ο τρίμηνο του έτους, το οποίο προκάλεσε αύξηση των επιτοκίων σε πρωτοφανή επίπεδα και υποτίμηση της τουρκικής λίρας. Πριν από τις εκλογές του 2018, το έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών, υπερέβη το 6% και το χρέος δημοσίου και ιδιωτικού τομέα άγγιξε τα 180 δις δολ. ΗΠΑ. Η επικράτηση του Ερντογάν, για άλλη μια φορά, στις εκλογές του 2018 και η προσπάθεια ενοποίησης του πολιτικού συστήματος υπό το πρίσμα ενός συγκεντρωτικού μοντέλου διακυβέρνησης έθεσε τα θεμέλια για την επερχόμενη κρίση. Η χώρα οδηγήθηκε σε αποσταθεροποίηση και αποδυνάμωση της δημοκρατίας, ενώ η συγκέντρωση της εξουσίας και της λήψης αποφάσεων στο πρόσωπο του Προέδρου οδήγησαν την κατάσταση σε χειρότερα επίπεδα. Την ίδια στιγμή, η ρήξη με τον πρόεδρο Τραμπ των ΗΠΑ, ενέτεινε ακόμα περισσότερο την κρίση.

Η προσπάθεια εδραίωσης του νέου κρατο-κεντρικού συστήματος βρήκε δυσκολίες στην ήδη αποδυναμωμένη τουρκική οικονομία, η οποία, παρά τις διαρκείς μεταβολές της, λειτουργούσε περισσότερο με παρωχημένα και «ανατολίτικα» πρότυπα. Η κρίση εμπιστοσύνης που αναδύθηκε το καλοκαίρι του 2018 μετά τις εκλογές αποδυνάμωσε την τουρκική λίρα, η οποία έχασε παραπάνω από το 30% της αξίας της. Ταυτόχρονα, ο τουρκικός λαός, στην προσπάθεια να προστατευτεί από απώλεια των περιουσιών του, προχώρησε σε εξαγωγή κεφαλαίων στο εξωτερικό, ενώ εντάθηκε σημαντικά το φαινόμενο της «δολαριοποίησης» των οικονομικών συναλλαγών. Από τον Μάιο έως τον Αύγουστο του 2018, οι πολίτες μετέφεραν στο εξωτερικό καταθέσεις αξίας 17.4 δις δολ. Το γεγονός αυτό επιβεβαίωσε το βαθύ κλίμα της ανασφάλειας και του φόβου που επικράτησε. Η οικονομική ύφεση αύξησε τα ποσοστά ανεργίας, ενώ ταυτόχρονα, η συσσώρευση μεγάλου ποσού χρέους και απόσβεσης σε ξένο νόμισμα από τις εταιρείες, κατέστησε πολλές εταιρείες ευάλωτες σε κρίση εταιρικού χρέους. Δημιούργησε δε σημαντικά προβλήματα στον τραπεζικό τομέα.

Η κρίση αυτή, ωστόσο, παρουσιάζει διαφορές από τις προηγούμενες που χαρακτηρίστηκαν από μακρά περίοδο κρίσης του ισοζυγίου πληρωμών και χρειάστηκαν στήριξη από το ΔΝΤ. Στην κρίση αυτή, δεν έχει επέλθει πλήρης κατάρρευση, ενώ η ηγεσία της χώρας αποφεύγει την επαφή με την Δύση και προτιμά την σύσφιξη των σχέσεων με την Ανατολή και την Μέση Ανατολή,

κυρίως με εταίρους, όπως η Ρωσία και η Κίνα. Ο κρατικός παρεμβατισμός που επικράτησε από το καθεστώς του Ερντογάν και οι πολιτικές επιλογές κλόνισαν τις σχέσεις της χώρας με τους εταίρους της, κυρίως στην Δύση. Η κρίση πολιτικής διακυβέρνησης που εκδηλώθηκε με τις επιλογές στις οποίες προχώρησε η κυβέρνηση Ερντογάν, καθώς και η ξεκάθαρη πρόθεση απομάκρυνσης από τον Δυτικό κόσμο δημιούργησαν εύφορο έδαφος για την δυσμένεια των χρηματοπιστωτικών μεγεθών.

3.3 Ομοιότητες και Διαφορές

Η κρίση του 2008-2009 ήταν μια παγκόσμια οικονομική κρίση, η οποία ξεκίνησε από τις ΗΠΑ και επεκτάθηκε σε πολλά ευρωπαϊκά κράτη, καθώς και στην Τουρκία. Για αυτό το λόγο αναφερθήκαμε ιδιαίτερα στις περιπτώσεις των κρίσεων του 2001 και 2018. Η κρίση του 2001 βασίστηκε σε δομικά προβλήματα της τουρκικής δημοκρατίας που οδήγησαν σε κατάρρευση του ήδη αποδυναμωμένου χρηματοπιστωτικού συστήματος. Παρόμοια προβλήματα μπορούν να παρατηρηθούν και στην οικονομική κρίση του 2018, καθώς και στην κρίση που ταλανίζει την Τουρκία και στις μέρες μας.

Μερικά από τα κοινά χαρακτηριστικά των κρίσεων είναι η υποτίμηση της λίρας, του εθνικού νομίσματος της Τουρκίας, ο υψηλός πληθωρισμός, η παρουσίαση ελλείμματος στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών, το δημόσιο και ιδιωτικό χρέος, και κυρίως τα προβλήματα που βασίζονται στην διαρθρωτική δομή του οικονομικού και πολιτικού συστήματος της Τουρκίας. Κάποιες παθογένειες της οικονομίας της Τουρκίας, αν και μεσολάβησαν είκοσι χρόνια από την κρίση του 2001, δεν φαίνεται να αντιμετωπίστηκαν ικανοποιητικά. Δεδομένα, όπως η εξάρτηση του εμπορικού ισοζυγίου από τις εισαγωγές, η φυγή κεφαλαίων στο εξωτερικό και η δολαριοποίηση γίνονται αντιληπτά όλη την εξεταζόμενη περίοδο. Αντιθέτως, βλέπουμε ότι η οικονομική κρίση του 2001 ήταν η αιτία για την «ενίσχυση» του τουρκικού τραπεζικού τομέα μέσω συγκέντρωσης συναλλαγματικών αποθεμάτων τα οποία σε αρκετές περιπτώσεις μειώθηκαν, όμως σε άλλες ώθησαν την κεφαλαιακή επάρκεια, όπως θα δούμε παρακάτω στην ανάλυσή μας.

Εξετάζοντας την τουρκική οικονομική πολιτική, η οποία εφαρμόστηκε τα τελευταία είκοσι χρόνια, βλέπουμε αρκετές διαφορές ανά τις περιόδους των κρίσεων. Αρχικά, παρατηρούμε προσπάθεια φιλελευθεροποίησης και μετατροπής της τουρκικής οικονομίας σε μια πιο ανοικτή οικονομία αγοράς, κατά τα πρώτα χρόνια της συγκεκριμένης περιόδου και σε μια προσπάθεια αντιγραφής του ρωσικού οικονομικού μοντέλου, στη συνέχεια. Σε διεθνές επίπεδο, οι οικονομικές σχέσεις της Τουρκίας φανερώνουν πρόσθετες μεταβολές. Στις αρχές της 20ετίας, η Τουρκία είχε κάνει στροφή προς την Δύση, ενώ στα χρόνια μας δείχνει να αποστρέφει το πρόσωπό της και να κοιτάζει προς άλλες κατευθύνσεις, διατηρώντας όμως τις απαραίτητες για εκείνη, σχέσεις. Αυτό αποδεικνύεται και από την προσφυγή στο ΔΝΤ, με το

οποίο συνεργάστηκε στην κρίση του 2001, και στο οποίο ο Ερντογάν αρνείται κατηγορηματικά να καταφύγει στις τελευταίες κρίσεις.

Η σοβαρή οικονομική κρίση, που ξεκίνησε το 2018 και συνεχίζεται μέχρι και σήμερα, οφείλεται σε χρόνια διαχρονικά προβλήματα αν και συνδέονται με τα δύο οικονομικά θαύματα της τουρκικής οικονομίας. Το πρώτο θαύμα αφορά την περίοδο 2002-2018, κατά την οποία το ονομαστικό ΑΕΠ της Τουρκίας, σε τρέχουσες τιμές δολαρίου, τριπλασιάστηκε. Το δεύτερο θαύμα ξεκινάει μετά το 2009, και αφορά τα έτη από το 2010 ως και 2017. Αυτή την περίοδο, η Τουρκία κατάφερε έναν από τους ταχύτερους ρυθμούς ανάπτυξης στον κόσμο, αγγίζοντας το 7.42% το 2017. Παράλληλα υπήρξε σημαντική άνοδος στα ποσοστά επένδυσης και αποταμίευσης. Τα δυο αυτά θαύματα της τουρκικής οικονομίας δεν ήταν ούτε καν σημαντικές ιστορίες επιτυχίας. Το πρώτο θαύμα βασίστηκε στο ευνοϊκό παγκόσμιο περιβάλλον και στις μεταβολές των συναλλαγματικών ισοτιμιών, ενώ το δεύτερο, ουσιαστικά προωθήθηκε από την περιβόητη αναθεώρηση της ΤΟΥΡΚΣΤΑΤ (Τουρκική Στατιστική Υπηρεσία) το 2016, με προσανατολισμό τις εκλογές. Καταλήγει λοιπόν, πως και στις δυο περιπτώσεις συναντάμε μεγάλο εξωτερικό χρέος και ελλείμματα τρεχουσών συναλλαγών και ως εκ τούτου η Τουρκία αναγκάστηκε σε μια επώδυνη προσαρμογή της οικονομίας, η οποία συνδέεται με την σημερινή οικονομική κατάσταση της χώρας.

4. Βασικά χαρακτηριστικά της τουρκικής οικονομίας

Η Τουρκία μπορεί να συμπεριληφθεί στα κλασικά παραδείγματα αναδυόμενων οικονομιών. Χαρακτηριστικά της τουρκικής νομισματικής πολιτικής, όπως η αστάθεια και η υψηλή αβεβαιότητα, φαίνεται να συνδέονται με εξωτερικούς και εσωτερικούς παράγοντες. Ιδιαίτερα όμως οι εσωτερικοί παράγοντες είναι εκείνοι που επηρεάζουν περισσότερο την νομισματική πολιτική και κατ' επέκταση την οικονομία της Τουρκίας. Τα στοιχεία δείχνουν πως κατά τη διάρκεια περιόδων μη συμβατικής νομισματικής πολιτικής, η αβεβαιότητα αυξάνεται, επηρεάζοντας αρνητικά τη συνολική οικονομική δραστηριότητα της Τουρκίας. Αντίθετα, η αλλοποίηση της νομισματικής πολιτικής έχει σαν αποτέλεσμα τη αύξηση της οικονομικής δραστηριότητας (Cevik και Erduman, 2020).

Το σημερινό πολιτικό τοπίο της Τουρκίας έχει γνωρίσει σημαντικές αλλαγές, ιδιαίτερα κατά την τελευταία δεκαετία, ως αποτέλεσμα μιας σειράς γεγονότων που συνέβησαν και συνεχίζουν να συμβαίνουν στη διεθνή, περιφερειακή και εγχώρια πολιτική σκηνή. Ο διαρκής μετασχηματισμός της τουρκικής οικονομίας είναι το αποτέλεσμα της αλληλεπίδρασης μεταξύ οικονομικών, πολιτικών, θεσμικών, γεωπολιτικών και κοινωνικών παραγόντων (Parlar Dal, 2020). Μερικοί αναλυτές εκτιμούν ότι η τρέχουσα κρίση είναι, μέχρι στιγμής, διαφορετική από τις προηγούμενες, αφού δεν έχει επέλθει πλήρης κατάρρευση που θα οδηγούσε σε παρέμβαση των διεθνών χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων. Η διαφορά στην αντιμετώπιση της τρέχουσας κρίσης διαφαίνεται στην επιθυμία της ηγεσίας της χώρας να κρατήσει συγκεκριμένες αποστάσεις από την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) και την Δύση και παράλληλα να αναζητήσει βοήθεια από εταίρους, όπως η Κίνα και η Ρωσία. Η κρίση αυτή συνδέεται σημαντικά με την δραματική πολιτική κατάσταση της χώρας, την εδραίωση δηλαδή της ηγεμονικής θέσης του Ερντογάν, που σε συνδυασμό με τις παγκόσμιες ανακατατάξεις, εντείνεται διαρκώς. Αντιγράφοντας το πολιτικό μοντέλο της Ρωσίας, ο Ερντογάν υιοθέτησε ένα συγκεντρωτικό πολιτικό πλαίσιο με καπιταλιστικά στοιχεία, διατηρώντας ελάχιστα φιλελεύθερα στοιχεία. Παράλληλα, ευνόησε τα ισχυρά επιχειρηματικά συμφέροντα. Επιπρόσθετα, η εδραίωση ενός κεντρικού προεδρικού συστήματος από τον Ερντογάν, είχε ξεκινήσει ήδη από το 2011, οδηγώντας σε περιορισμό ελευθεριών και στον χαρακτηρισμό ως «μη ελεύθερο» καθεστώς από το Freedom House (Öniş και Kutlay, 2020).

Ήδη από το 2002, παρατηρούμε την ανοδική πορεία της τουρκικής οικονομίας με αύξηση στο ΑΕΠ κατά μέσο όρο 6.84% ετησίως. Ο συγκεκριμένος ρυθμός ανάπτυξης την κατέταξε ανάμεσα στις πρώτες από τις αναδυόμενες οικονομίες. Στο παρακάτω διάγραμμα παρουσιάζεται το ΑΕΠ της Τουρκίας από το 1999 ως και το 2019, στο οποίο αποτυπώνονται και οι σημαντικές μεταβολές της οικονομίας της Τουρκίας. Παρατηρούμε την

γενικότερη ανοδική πορεία της τελευταίας εικοσιετίας, με κάποιες εξαιρέσεις, όπως κατά την κρίση του 2001, του 2008 και της πιο πρόσφατης του 2018. Αναφορικά με την περίοδο που εξετάζουμε, παρατηρούμε πως η πτωτική πορεία του ΑΕΠ επεκτείνεται, ως συνέχεια της νομισματικής κρίσης του 2018 και ως συνέπεια του ξεσπάσματος της πανδημίας COVID-19. Παρόλη την οικονομική καθίζηση, η εθνική στατιστική υπηρεσία της Τουρκίας, ανακοίνωσε άνοδο 1.8% το 2020 (Sahin, 2021).

Διάγραμμα 1. Πορεία Ακαθάριστου Εθνικού Προϊόντος (ΑΕΠ) στην Τουρκία

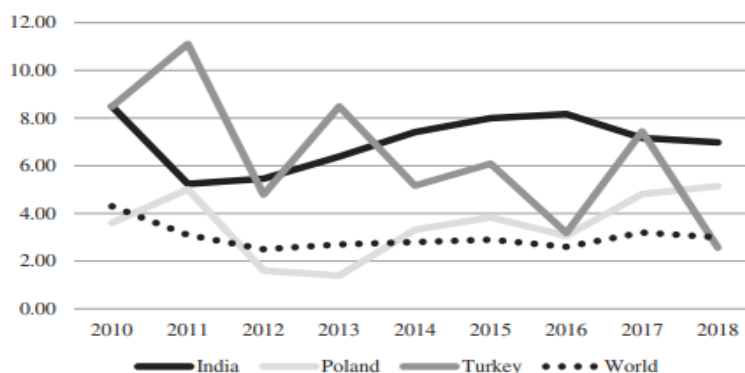
Πηγή: Worldbank.org

Η οικονομική ανάπτυξη θεωρείται ένα κεντρικό στοιχείο της οικονομίας μιας χώρας και ως εκ τούτου μπορεί να δώσει ώθηση σε καθεστώτα και κυβερνήσεις, προσθέτοντας ένα βασικό όπλο στην φαρέτρα τους. Συγκεκριμένα στην Τουρκία, η συνεχιζόμενα υψηλή οικονομική ανάπτυξη διευκόλυνε μια παράλληλη διαδικασία κάθετης και οριζόντιας ανακατανομής, με χρήση των πόρων για χρηματοδότηση υποστηρικτικών προς την εξουσία, οικονομικών ελίτ, και για παροχή βοήθειας και ευκαιριών προς τα κατώτερα κοινωνικά τμήματα. Το AKP στην Τουρκία και το κυβερνητικό κόμμα Bhujjaithai (BJT) στην Ινδία μπορούν να θεωρηθούν αντιπροσωπευτικά παραδείγματα, ως προς την άσκηση της περιγραφόμενης οικονομικής πολιτικής (Öniş και Kutlay, 2021).

Συνήθως η μετάβαση από ένα μη δημοκρατικό σ' ένα δημοκρατικό καθεστώς συνοδεύεται από οικονομική ανάπτυξη. Επίσης, τείνει να επιτυγχάνεται οικονομική ταχεία ανάπτυξη, καθώς η πολιτική αυτή αλλαγή συμβαδίζει με βελτίωση στους οικονομικούς θεσμούς, όπως μεταρρυθμίσεις στις αγορές προϊόντων, στην εργασία και στα χρηματοπιστωτικά προϊόντα. Η υιοθέτηση ενός φιλελεύθερου μοντέλου ανάπτυξης από το AKP επαινέθηκε και διασφάλισε την συγκατάθεση ενός ευρέος στρώματος του τουρκικού εκλογικού σώματος, κυρίως λόγω της μείωσης του ποσοστού φτώχειας. Το

απόλυτο ποσοστό φτώχειας μειώθηκε από 26% το 2002, σε 17.7% το 2007. Στη συνέχεια, κατά την δεύτερη περίοδο εξουσίας του, το ΑΚΡ άλλαξε τη μορφή αναπαραγωγής ισχύος μεταβάλλοντάς την, από την συγκατάθεση στον εξαναγκασμό, με σκοπό να αντιμετωπίσει την αντίδραση τμημάτων του πληθυσμού. Επιπρόσθετα, ο Ερντογάν προκειμένου να διατηρήσει την εξουσία του, ανέπτυξε την ανάγκη επιβεβαίωσής του μέσω της ηγεμονίας σε όλη την χώρα καθώς και στην ευρύτερη περιοχή, τοποθετώντας σε δεύτερη μοίρα την οικονομική ανάπτυξη της χώρας. Το κράτος μετατράπηκε από φορέα της δημοκρατίας και της βιώσιμης ανάπτυξης σε κινητήρια δύναμη για την απο-ανάπτυξη της χώρας. Ο Ερντογάν, από την πλευρά του, παρουσίασε την απειλή προς το καθεστώς του ως απειλή προς το τουρκικό κράτος και μέρος μιας μεγάλης συνωμοσίας που έχει σκοπό την αποσταθεροποίηση της Τουρκίας.

Διάγραμμα 2. Η οικονομική ανάπτυξη σε χώρες με δεξιές λαϊκιστικές εξουσίες (Ινδία, Πολωνία, Τουρκία), για την περίοδο 2010 – 2018

Πηγή: World Bank, World Development Indicators

Με βάση τον δείκτη οικονομικής ελευθερίας, ο οποίος μετράει τον αντίκτυπο της ελευθερίας και ελεύθερων αγορών στην εκάστοτε χώρα, η Τουρκία κατατάσσεται ως 76^η. Μεταξύ των σαράντα πέντε ευρωπαϊκών κρατών, η Τουρκία κατέχει την 37^η θέση, με την συνολική βαθμολογία της να είναι κάτω από τον μέσο όρο της ευρωπαϊκής περιφέρειας (και πάνω από τον παγκόσμιο αντίστοιχο μέσο όρο). Θεωρείται πως ο δείκτης οικονομικής ελευθερίας σχετίζεται άμεσα με την ανάπτυξη. Το συμπέρασμα είναι πως η τουρκική οικονομική θεωρείται ως 'μέτρια ελεύθερη' και για να βελτιωθεί αυτό, θα χρειαστούν μεταρρυθμίσεις αναφορικά με τη διαφάνεια, την καταπολέμηση της διαφθοράς και την δικαστική αποτελεσματικότητα.

Πίνακας 1. Ετήσιοι ρυθμοί ανάπτυξης, στις επιμέρους κατηγορίες της οικονομίας, για τα έτη 2019 και 2020, με προβλέψεις για την επόμενη διετία.

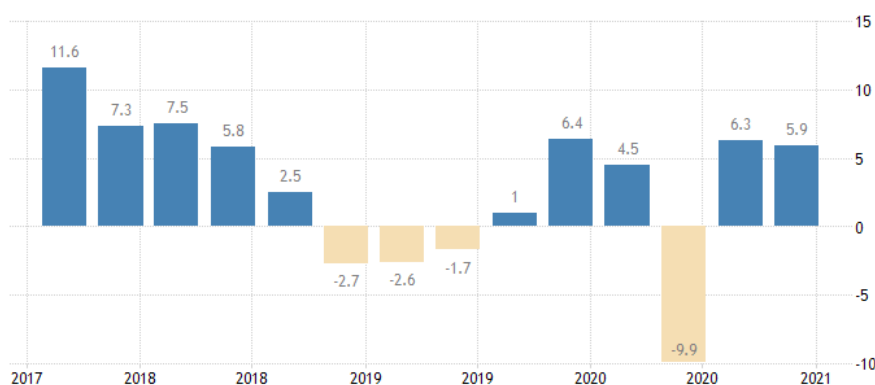
(Annual growth rates, %, unless specified)

	2019	2020	2021	2022
Gross domestic product	0.9	-0.2	2.6	3.5
Private consumption	1.6	0.8	3.9	5.7
Government consumption	4.3	2.7	2.1	0.1
Gross fixed capital formation	-12.4	5.6	2.6	3.8
Exports	4.9	-19.1	7.6	7.4
Imports	-5.3	7.7	9.3	8.8
Unemployment rate (%)	13.7	13.2	13.7	14.5
Consumer price index ¹	15.2	12.2	12.0	10.0
Current account balance (% of GDP)	1.2	-4.7	-4.6	-4.8

Πηγή: OECD (2020), *OECD Economic Outlook: Statistics and Projections*.

Στο πλαίσιο της μακροοικονομικής ανάλυσης, ως μέτρο ανάπτυξης ορίζεται ο μακροχρόνιος μέσος ποσοστιαίος ρυθμός ανάπτυξης του ΑΕΠ μιας χώρας. Σε συνέχεια λοιπόν, των δύο προηγούμενων διαγραμμάτων (ΑΕΠ και Οικονομικής Ανάπτυξης της Τουρκίας), ακολουθεί και το παρακάτω διάγραμμα ετήσιου ποσοστού αύξησης του τουρκικού ΑΕΠ, συγκεκριμένα για την περίοδο 2017 – 2021 (με το 2021 να αποτελεί πρόβλεψη). Για την συγκεκριμένη περίοδο, παρατηρούμε λοιπόν την πτωτική πορεία του ποσοστού από τα το 2^ο τρίμηνο του 2018 και έπειτα, αντικατροπτίζοντας την οικονομική εικόνα της Τουρκίας κατά την περίοδο της νομισματικής κρίσης, και φτάνοντας να παίρνει ακόμα και αρνητικές τιμές, το 2019. Στα τέλη του 2019, παρόλη την ανάκαμψη που φάνηκε να παρατηρείται, καταλήγει να αγγίζει το -9.9% το 2^ο τρίμηνο του 2020, την περίοδο δηλαδή που εμφανίστηκε η πανδημική κρίση του κορονοϊού στην Τουρκία.

Διάγραμμα 3. Ετήσιος ρυθμός ανάπτυξης του ΑΕΠ της Τουρκίας

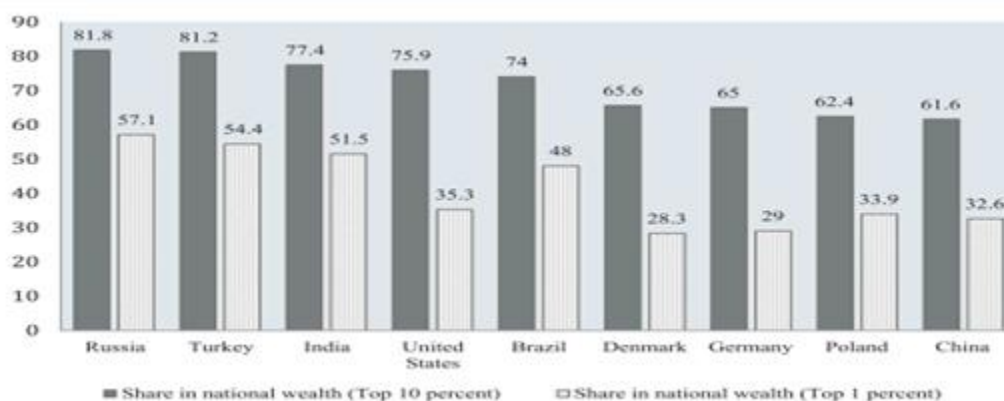
Πηγή: *tradingeconomics.com*

Απομονώνοντας το συγκεκριμένο δείκτη, ορισμένες φορές, μπορεί να μην εκφράζει την συνολική πραγματική εικόνα μιας οικονομικής πορείας που διανύει μια χώρα. Για αυτό το λόγο, η οικονομική ανάπτυξη χαρακτηρίζεται ως υψηλής ή χαμηλής ποιότητας, από τους οικονομολόγους, με κριτήριο κάποια επιμέρους χαρακτηριστικά. Παραδείγματος χάριν, αν η οικονομική

ανάπτυξη καθοδηγείται από βελτίωση στην παραγωγικότητα και την τεχνολογική αναβάθμιση. Αυτό το είδος ανάπτυξης συχνά συμβαδίζει με βελτιώσεις στο ανθρώπινο δυναμικό και της δεξιότητές του. Σύμφωνα με τον Daron Acemoglu, τα επιτεύγματα της τουρκικής οικονομίας συνάντησαν ως τροχοπέδη την θεσμική δομή της χαρακτηρίζοντας την ανάπτυξη ως χαμηλής ποιότητας και συχνά ως μη βιώσιμη. Ο λόγος είναι πως η οικονομία δεν μεταφράστηκε σε ευημερία για όλους, καθώς εφαρμόστηκε μια άνιση κατανομή πόρων. Η περίοδος μεταξύ του 2002 και 2006 αποδεικνύει πως οι βελτιώσεις των πολιτικών θεσμών μπορούν να καταστήσουν εφικτή την αύξηση της παραγωγικότητας με την παράλληλη κοινή ευημερία για όλους. Συμπερασματικά, αν και η οικονομία της Τουρκίας είχε σημειώσει σημαντικά βήματα μετά την οικονομική κρίση του 2001, σημειώνοντας μέσο όρο ανάπτυξης 5.7%, η ποιότητα της ανάπτυξης ήταν κακή. Ιδιαίτερα μετά το 2007, η ανάπτυξη της παραγωγικότητας ήταν μικρή ως και μηδενική. Η τεχνολογική ανάπτυξη ήταν αρκετά περιορισμένη, η κατανομή των πόρων εσφαλμένα κατευθύνθηκε πρωτίστως στον κατασκευαστικό τομέα και επίσης, υπήρξε έκρηξη των πιστώσεων. Οπότε η οικονομική ανάπτυξη της Τουρκίας μπορεί να χαρακτηριστεί ως ανάπτυξη χαμηλής ποιότητας, η οποία οφείλεται σε επιδείνωση των οικονομικών και πολιτικών θεσμών, γεγονός το οποίο έχει αντίκτυπο στις σημερινές επιδόσεις της.

Ο αντίκτυπος της υιοθέτησης της συγκεκριμένης οικονομικής στρατηγικής είναι η Τουρκία να βρίσκεται στις υψηλότερες θέσεις με ανισότητα κατανομής πλούτου. Για το έτος 2018, το 81.8% του πλούτου της χώρας φαίνεται να κατανέμεται μονάχα στο 10% του πληθυσμού, ενώ αντίστοιχα το 57.1% στο 1% των τούρκων πολιτών. Παράλληλα, όσο περισσότερο τροφοδοτείται η ιδέα «εμείς εναντίον τους», τοποθετώντας τη χώρα «απέναντι» την Δύση και τις ΗΠΑ, τόσο και μειώνονται οι δυνατότητες και οι επιλογές για λύσεις εκ των έξω (Zengin και Ongur, 2020).

Διάγραμμα 4. Κατανομή του εθνικού πλούτου.

Source: Credit Suisse Research Institute, Credit Suisse Global Wealth Databook 2018

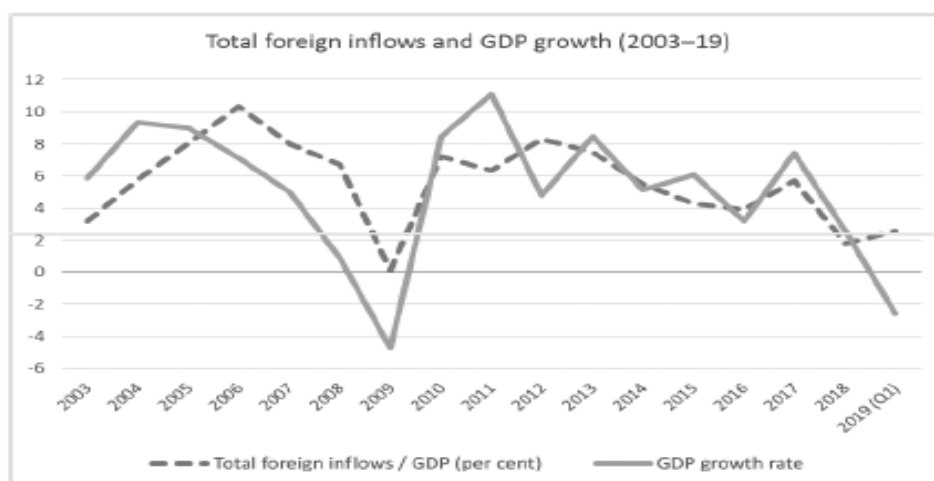
Το διάγραμμα 4 αναφέρεται στην Κατανομή Εθνικού Πλούτου, με το μερίδιο που αντιστοιχεί στο ανώτερο 10% του πληθυσμού της εκάστοτε χώρας (μαύρο) και στο ανώτερο 1% (λευκό). Οι χώρες που συγκριτικά

παρουσιάζονται, κατά σειρά υψηλότερου ποσοστού μεριδίου στα πληθυσμιακά ποσοστά των 10% και 1% είναι: η Ρωσία, η Τουρκία, η Ινδία, οι ΗΠΑ, η Βραζιλία, η Δανία, η Γερμανία, η Πολωνία και η Κίνα.

Η Metropoll Research σε έρευνά της διαπίστωσε πως ένα ποσοστό 25% των συμμετεχόντων στην έρευνα δεν είναι σε κατάσταση να ανταποκριθεί στην εξασφάλιση των βασικών του αναγκών. Επίσης, άλλη δημοσκόπηση της ίδιας εταιρείας καταγράφει τη δημοτικότητα του κόμματος AKP να πέφτει στο χαμηλότερο σημείο από τότε που βρέθηκε στην εξουσία, κοντά στο 30% περίπου. Επιπρόσθετα, η οικονομική κατάσταση που επικρατεί στην Τουρκία αποτυπώνεται και μέσα από τα λόγια του ιδρυτή του Deep Poverty Network, ο οποίος δήλωσε πως στα είκοσι χρόνια εργασίας του, δεν έχει αντιμετωπίσει ξανά τέτοια δυσφορία. Πράγματι η τουρκική κυβέρνηση ουσιαστικά παραδέχτηκε ότι υποτίμησε την έκταση της πανδημίας, με την λίρα να βρίσκεται σε ρεκόρ υποτίμησης, άνω του 30% έναντι του δολαρίου το 2020 και τα συναλλαγματικά αποθέματα συνεχώς να μειώνονται. Η ίδια τάση παρατηρείται και το 2021.

Το αναπτυξιακό μοντέλο της χώρας την τελευταία εικοσαετία, βασίστηκε κυρίως σε ξένα κεφάλαια και δανεισμό. Κατά την περίοδο διακυβέρνησης του AKP, ιδιαίτερως φανερό γίνεται η παράλληλη πορεία, των ρυθμών οικονομικής ανάπτυξης και των εισροών από το εξωτερικό, που περιλαμβάνουν τις ΑΞΕ, τις εισροές χαρτοφυλακίου, των εμπορικών πιστώσεων και άλλων επενδύσεων.

Διάγραμμα 5. Συνολικές εισροές κεφαλαίων και ανάπτυξη του ΑΕΠ (2003-19).

Πηγή: (Güngen et al., 2020).

Αυτό είχε αντίκτυπο στο χρέος της Τουρκίας. Αφενός με μείωση του χρέους γενικής κυβέρνησης για την ίδια περίοδο και αφετέρου με αύξηση του χρέους του ιδιωτικού τομέα. Έπειτα από την οικονομική κρίση του 2001 παρατηρήθηκε μείωση του ακαθάριστου χρέους της γενικής κυβέρνησης της

Τουρκίας ως και το 2017, με μόνη εξαίρεση την οικονομική κρίση του 2008-2009. Τα τελευταία χρόνια όμως και μετά το ξέσπασμα της τελευταίας κρίσης του 2018, παρατηρείται εκ νέου αύξηση του χρέους της γενικής κυβέρνησης, ενώ η περίοδος της πανδημίας συνέβαλε στην περαιτέρω μεγέθυνσή του. Ειδικότερα, το 2018 το χρέος ήταν 30.2%, το 2019 ήταν 33%, και το 2020 υπολογίστηκε σε 41.7%, πάντα ως ποσοστό στο ΑΕΠ. Παρατηρούμε λοιπόν μια συνεχή αύξηση την τελευταία ζετία, με άνοδο του χρέους, 9.32% το 2019 σε σχέση με το προηγούμενο έτος, και 26.31% το 2020 σε σχέση με το 2019.

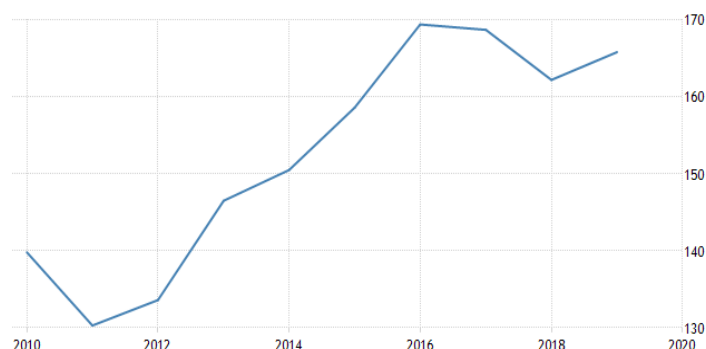
Διάγραμμα 6. Ακαθάριστο χρέος γενικής κυβέρνησης (ως ποσοστό του ΑΕΠ).

Πηγή: Knoema.com

Την αντίθετη πορεία ακολούθησε το ιδιωτικό χρέος της Τουρκίας, με δυναμική αυξανόμενη πορεία από το 2011 ως και το 2016. Αύξηση παρατηρούμε επίσης, όπως το Διάγραμμα 7 και από το 2018 και έπειτα, με το ποσοστό να φτάνει το 162.2% του ΑΕΠ.

Διάγραμμα 7. Ιδιωτικό χρέος της Τουρκίας

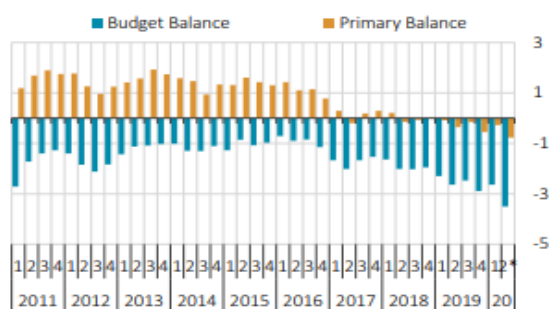

Πηγή: Tradingeconomics.com

Στη συνέχεια, εξετάζοντας το ισοζύγιο του προϋπολογισμού κεντρικής κυβέρνησης της Τουρκίας (ποσοστό στο ΑΕΠ), από το 2011 ως και το 2020, παρατηρούμε την πορεία του ελλείμματος να αυξάνεται ιδιαίτερα από το 2018 και να φτάνει τις ανώτατες τιμές του. Στο 1^ο εξάμηνο του 2020, σημειώθηκε έλλειμμα 109.5 δις τουρκικών λιρών, στο ισοζύγιο του προϋπολογισμού της κεντρικής κυβέρνησης. Η Κεντρική Τράπεζα της Τουρκίας θεωρεί πως αυτό οφείλεται στην σχετικά ασθενή αύξηση των φορολογικών εσόδων, κατά τη συγκεκριμένη περίοδο, καθώς και στη μεταφορά των κερδών και των αποθεματικών κεφαλαίων της Κεντρικής Τράπεζας, σε συνδυασμό με την αύξηση των τόκων και των πρωτογενών δαπανών. Το πρωτογενές έλλειμμα υπολογίστηκε στα 38.2 δις τουρκικών λιρών.

Η ετήσια μέτρηση του ελλείμματος κεντρικής κυβέρνησης για το 2020, υπολογίζεται σε 172.7 δις λίρες, ενώ το αντίστοιχο του 2019, υπολογίστηκε σε 124.7 δις λίρες. Χαρακτηριστικό είναι δε, ότι μόνο το Δεκέμβριο του 2020, το έλλειμμα ήταν 40.7 δις, με το αντίστοιχο του 2019 να είναι 31.8 δις.¹

Διάγραμμα 8. Η πορεία του προϋπολογισμού της κεντρικής κυβέρνησης (μπλε), πρωτογενές έλλειμμα (πορτοκαλί), το οποίο υπολογίζεται αφαιρώντας τους τόκους και τα τοκοχρεολύσια, από το έλλειμμα κρατικού προϋπολογισμού.

Πηγή: Ministry of Treasury and Finance.

Στον πίνακα 2 παρακάτω παρέχονται τα στοιχεία αναφορικά με τον υπολογισμό του ισοζυγίου προϋπολογισμού και του πρωτογενούς ελλείμματος ή πλεονάσματος, το ποσοστό αύξησης μεταξύ των δύο περιόδων και το ποσοστό πραγματοποίησης του στόχου του προϋπολογισμού. Βλέπουμε λοιπόν για το 2020, πως το ποσοστό αύξησης του ελλείμματος, σε σύγκριση με το 2019 ήταν 39.3% και η αύξηση του ποσοστού πρωτογενούς ελλείμματος ήταν 37.2%.

Πίνακας 2. Στοιχεία αναφορικά με τον υπολογισμό του ισοζυγίου προϋπολογισμού και του πρωτογενούς ελλείμματος ή πλεονάσματος

	January-June 2019	January-June 2020	Rate of Increase (%)	Realization/ Budget Target (%)
Central Government Budget Expenditures	481.6	564.9	17.3	51.6
Interest Expenses	50.7	71.3	40.4	51.3
Primary Budget Expenditures	430.8	493.6	14.6	51.6
Central Government Budget Revenues	403.0	455.4	13.0	47.6
I. Tax Revenues	307.7	335.9	9.2	42.8
II. Non-Tax Revenues	95.2	119.5	25.4	69.5
Budget Balance	-78.6	-109.5	39.3	78.8
Primary Balance	-27.8	-38.2	37.2	-

Πηγή: Ministry of Treasury and Finance.

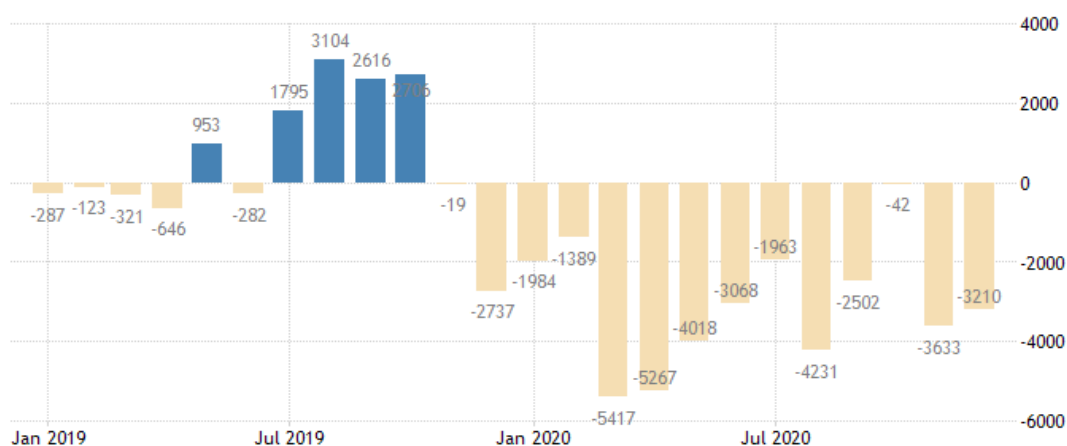
Η Τουρκία «υποδέχτηκε» την κρίση με εκτεταμένες δεσμεύσεις εκτός ισολογισμού. Το αποτέλεσμα προέκυψε από μαζικό κυβερνητικό κίνητρο το 2019 και το 2020 και προήλθε κυρίως με τη μορφή κρατικών πιστωτικών εγγυήσεων και μέσω δανεισμού από δημόσιες τράπεζες. Η Τουρκία αντιμετώπισε πιέσεις στους ήδη τεταμένους εξωτερικούς λογαριασμούς της, σε συνέχεια, της οικονομικής αναταραχής του 2018. Η επιδείνωση του εμπορικού ισοζυγίου το 1ο εξάμηνο του έτους ενισχύθηκε από την άνοδο των εισαγωγών χρυσού. Το αγαπημένο είδος αποταμίευσης των τουρκικών

¹ «Τουρκία: Τεράστιο Έλλειμμα το 2020», 17/01

νοικοκυριών σε αβέβαιους χρόνους. Επιδεινώθηκε δε από την αύξηση του επιτοκίου του εξωτερικού χρέους.

Έτσι, λοιπόν, έλλειμμα παρουσιάστηκε και στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών, καθώς στα έσοδα από τα αγαθά και τις υπηρεσίες που προέρχονται από το εξωτερικό (συμπεριλαμβανομένων εισοδημάτων από τόκους, μερίσματα, ενοίκια από περιουσιακά στοιχεία). Το έλλειμμα τρεχουσών συναλλαγών διευρύνθηκε στα 3.21 δις δολ. το Δεκέμβριο του 2020, από τα 2.73 δις το προηγούμενο έτος. Το έλλειμμα τρεχουσών συναλλαγών προς ΑΕΠ έφθασε το 5,1% του ΑΕΠ το 1ο τρίμηνο, 8,2% το 2ο τρίμηνο και 4,7% το 3ο τρίμηνο, του 2020. Λαμβάνοντας υπόψη ολόκληρο το έτος του 2020, ο τρεχούμενος λογαριασμός σημείωσε συνολικό έλλειμμα 36.72 δις δολ., ενώ το προηγούμενο έτος είχε σημειώσει πλεόνασμα 6.76 δις δολ.. Η υγειονομική κρίση που συνδέεται με την πανδημία και οι κυβερνητικές επιλογές οδήγησαν τους Τούρκους σε αγορές χρυσού που ξεπέρασαν κάθε προηγούμενο (OECD, 2021).

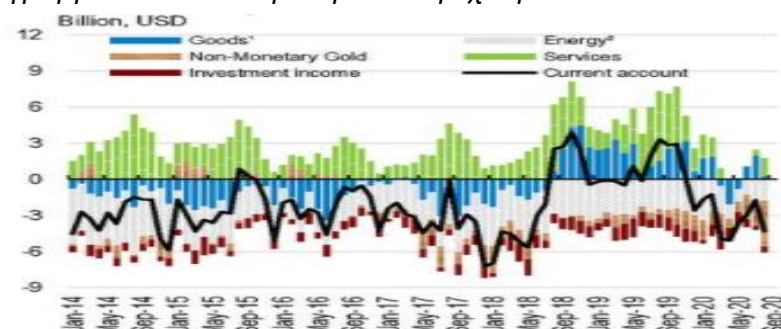
Διάγραμμα 9. Ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών, Ιανουάριο 2019-2020.

Πηγή: Central Bank of the Republic of Turkey

Το διάγραμμα 10 παρουσιάζει τη σύνθεση του τουρκικού τρεχούμενου λογαριασμού και πώς διαχωρίζεται στους επιμέρους κλάδους. Πιο συγκεκριμένα, παρουσιάζονται τα αγαθά (μπλε), η ενέργεια (λευκό), μη νομισματικός χρόνος (πορτοκαλί), υπηρεσίες (πράσινο), εισοδήματα από επενδύσεις (κόκκινο), και πώς διαμορφώνουν τελικά τον τρεχούμενο λογαριασμό (ο οποίος εμφανίζεται με μαύρο).

Διάγραμμα 10. Σύνθεση τουρκικού τρεχούμενου

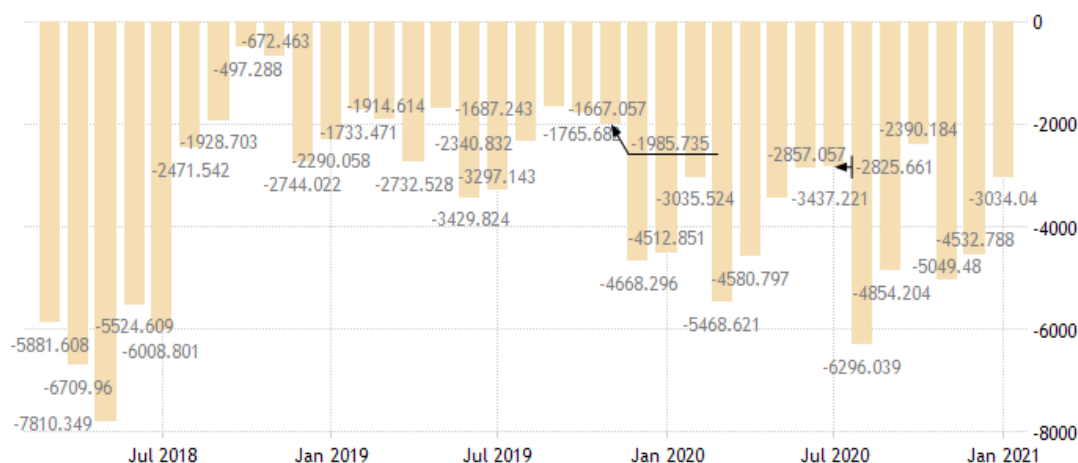

Πηγή: OECD

Αυτό το μοτίβο ανάπτυξης έχει οδηγήσει σε σταθερή επιδείνωση της καθαρής διεθνούς επενδυτικής θέσης της Τουρκίας (με μια παύση μεταξύ του 2018 και του 2020 λόγω του κυκλικού αντίκτυπου των αναπτυξιακών κρίσεων και των προσπαθειών απο-μόχλευσης του ιδιωτικού τομέα). Πέρα από τις κυκλικές επιπτώσεις, το μεικτό εξωτερικό χρέος βρίσκεται σε ανοδική τάση από τις διαρθρωτικές αλλαγές, το εξωτερικό χρέος προς το ΑΕΠ θα παραμείνει μια ανησυχία για τη βιωσιμότητα της ανάπτυξης (OECD, 2021).

Έλλειμμα, όμως, συναντάμε και στο εμπορικό ισοζύγιο της Τουρκίας. Ο ακόλουθος πίνακας μας δίνει την εικόνα του εμπορικού ισοζυγίου της Τουρκίας, κατά την περίοδο Φεβρουάριος του 2018 ως και Ιανουάριο του 2021. Το εμπορικό έλλειμμα, στο τέλος του 2019 (Δεκέμβριο), βρισκόταν στα 4.53 δις δολ., σημειώνοντας μείωση από τον αντίστοιχο μήνα του προηγούμενου έτους, που ήταν στα 4.66 δις. Παρατηρούμε λοιπόν, μια μείωση στο έλλειμμα του εμπορικού ισοζυγίου, κατά το κλείσιμο του 2019, συγκριτικά με το προηγούμενο έτος. Αυτό ήρθε ως αποτέλεσμα της αύξησης των εξαγωγών κατά 2.3% και αύξησης των πωλήσεων μεταποιημένων προϊόντων κατά 2.1%. Έτερος σημαντικός παράγοντας που συνέβαλε στη μείωση του ελλείμματος ήταν η αύξηση των εξαγωγών από τον τομέα αλιείας, γεωργίας και δασοκομίας που έφτασε το 5.8%, ενώ παράλληλα οι εισαγωγές μειώθηκαν κατά 5.9%, λόγω αγοράς ενδιάμεσων και καταναλωτικών αγαθών, -8.1% και -2.9%, αντίστοιχα. Τέλος, στον αντίποδα, οι αγορές κεφαλαιουχικών αγαθών αυξήθηκαν κατά 9.5%. Έχοντας περάσει μια δύσκολη χρονιά, με μήνες κατακόρυφης ανόδου, όπως τον Αύγουστο του 2020, όπου έφτασε σε επίπεδα του 2018, τα στοιχεία που εξάγουμε δείχνουν μια θετική πορεία, που δείχνει να συνεχίζει να βελτιώνεται στις αρχές του 2021.

Διάγραμμα 11. Εμπορικό Ισοζύγιο Τουρκίας

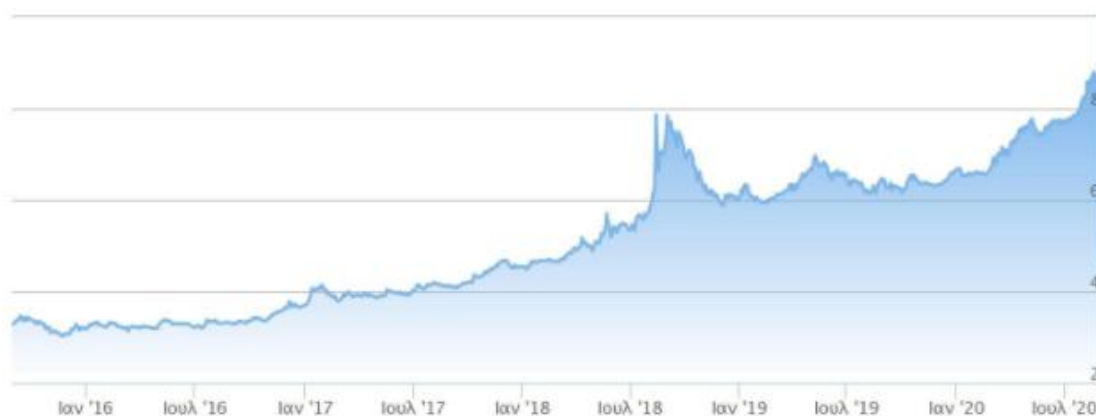

Πηγή: Turkish Statistical Institute

Η τουρκική λίρα, μαζί με άλλα νομίσματα αναδυόμενων αγορών, θεωρείται από τα πιο ευάλωτα και ευμετάβλητα παγκοσμίως, αφενός σε συστημικό επίπεδο, δηλαδή σε περιόδους παγκόσμιων αποστροφής κινδύνων, και

αφετέρου ιδιοσυγκρασιακά, κατά την εμφάνιση εσωτερικών γεγονότων όπως πολιτικές αναταραχές ή πραξικοπήματα. Η πανδημία επιτάχυνε την πτωτική πορεία της τουρκικής λίρας με μείωση 50% έναντι του αμερικανικού δολαρίου και 56% έναντι του ευρώ, από τις αρχές του 2020. Την αδυναμία της λίρας ενισχύει η άντληση των συναλλαγματικών αποθεμάτων, η οποία σημείωσε μείωση 50% από τις αρχές του 2020. Δημοσιεύματα αναφέρουν πως το τουρκικό νόμισμα έχει χάσει πάνω από το 80% της αξίας του έναντι του δολαρίου, την τελευταία δεκαετία (Σταύρου, 2020).

Διάγραμμα 12. Πορεία Τουρκικής λίρας την τελευταία 5ετία

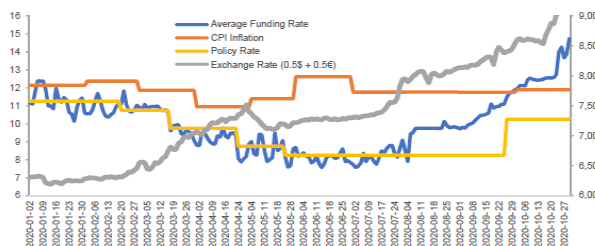

Πηγή: www.brief.cy

Για μια υγιή οικονομία, είναι απαραίτητο να διατηρηθεί μια ισορροπία μεταξύ πληθωρισμού, επιτοκίων και συναλλαγματικών ισοτιμιών. Οι αλλαγές στην παραγωγή και το εμπόριο μεταξύ χωρών ή κάποια αστάθεια προκαλούν και αυτές τις μεταβλητές να αλλάξουν. Η συναλλαγματική ισοτιμία έχει μεγαλύτερη επίδραση από το επιτόκιο, στον πληθωρισμό την αντίστοιχη περίοδο. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι η παραγωγή στην Τουρκία εξαρτάται σημαντικά από τις εισαγωγές. Επομένως, η Τουρκία δεν διαθέτει αρκετά αμυντικά συστήματα ενάντια στις επιθέσεις συναλλαγματικών ισοτιμιών. Γενικά οι αναπτυσσόμενες χώρες είναι ευάλωτες προς εξωγενείς παράγοντες λόγω αδυναμιών της οικονομίας. Τυχόν διακυμάνσεις στην κίνηση κεφαλαίων, στις τιμές πετρελαίου, στην παγκόσμια προσφορά και ζήτηση και ακόμα και σε μικρές επιθέσεις χειραγώγησης επηρεάζουν εύκολα την οικονομία τους.

Στις αρχές του 2020, η Κεντρική Τράπεζα της Τουρκίας καθόρισε το επιτόκιο στο 11.25%, ενώ ο πληθωρισμός βρισκόταν στο 12.15%. Η υιοθέτηση μιας επιθετικής νομισματικής χαλάρωσης και η μέτρια δημοσιονομική διευκόλυνση είχε ως αποτέλεσμα τη μείωση του επιτοκίου σε σημαντικά χαμηλότερα επίπεδα από τον πληθωρισμό.

Διάγραμμα 13. Average Funding Rate, CPI Inflation, Exchange Rate and Policy Rate

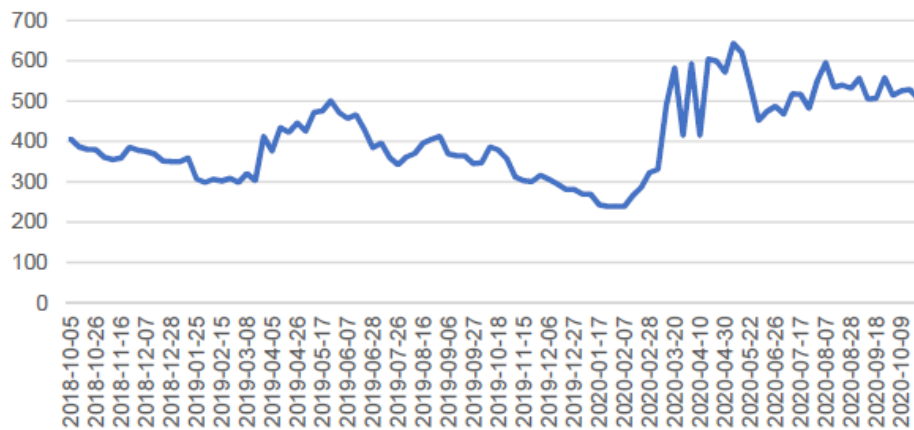

Πηγή: Central Bank of the Republic of Turkey (CBRT)

Η αρνητική πορεία των επιτοκίων δανεισμού έφερε στο προσκήνιο την «δολαριοποίηση». Το φαινόμενο της δολαριοποίησης παρατηρείται κυρίως σε χώρες, όπου η υποτίμηση του εγχώριου νομίσματος, ωθεί τους πολίτες στην χρήση ενός άλλου ισχυρότερου χωρίς επίσημη κυβερνητική απόφαση και εμφανίζεται σε περιόδους μακράς χρηματοοικονομικής αστάθειας, αποσκοπώντας στην νομισματική σταθερότητα. Ωστόσο, ελλοχεύουν ταυτόχρονα και σημαντικοί κίνδυνοι. Ορισμένοι πιστεύουν πως η δολαριοποίηση έχει οφέλη στην δημοσιονομική πολιτική, το επιτόκιο, την οικονομική ολοκλήρωση και το τραπεζικό σύστημα, το εμπόριο, τις επενδύσεις, την ανάπτυξη και ότι η χρήση του δολαρίου ως μοναδικού νομίσματος θα οδηγήσει στην επίλυση των αιφνίδιων δημοσιονομικών προβλημάτων που δημιουργούν οι μεταβολές του τοπικού νομίσματος. Έρευνα που πραγματοποιήθηκε για την περίοδο 2012 ως και 2018, αναδεικνύει πως η αύξηση των επιτοκίων και η ανάγκη των πολιτών να προστατεύσουν τον πλούτο τους οδηγούν στην δολαριοποίηση. Αυτά συντελούνται και με την επίδραση γεωπολιτικών, κοινωνικο-πολιτικών παραγόντων και αυτό συνέβη και στην παρούσα κρίση που διανύει η Τουρκία (Bărbuță-Misu *et al.*, 2020).

Η Κεντρική Τράπεζα της Τουρκίας, στην προσπάθεια να αντιμετωπίσει τον αρνητικό αντίκτυπο της δολαριοποίησης, προχώρησε σε πώληση αποθεματικών της. Το αποτέλεσμα της συγκεκριμένης πολιτικής ήταν η αύξηση της αβεβαιότητας των αγορών, γεγονός που αντανακλάται στην πορεία των ασφαλιστρών κινδύνου (CDS) (διάγραμμα 14). Τα Credit Default Securities (ασφάλιστρα κινδύνου), γνωστά και ως CDS, είναι συμβόλαια ανταλλαγής αθέτησης κινδύνου, τα οποία παρέχουν στους αγοραστές τους, τη δυνατότητα αντιστάθμισης του κινδύνου από αθέτηση πληρωμών και από άλλα πιστωτικά γεγονότα. Τα CDS ανήκουν στην κατηγορία των παραγώγων χρηματοοικονομικών προϊόντων.

Διάγραμμα 14. CDS Premium

Πηγή: Turkey Data Monitor

Σημαντική σχέση εντοπίζεται ανάμεσα στην συναλλαγματική ισοτιμία της τουρκικής λίρας και των κυρίαρχων CDS. Όμως, η ασύμμετρη δομή αλληλεξάρτησής τους συνεπάγεται ότι η συνεχής και σοβαρή υποτίμηση της λίρας μπορεί να αυξήσει το ρίσκο για την τουρκική οικονομία (Liu *et al.* 2021).

Ο Αύγουστος του 2020 ήταν ο μήνας που θεωρείται ως αφετηρία της αλλαγής της τουρκικής οικονομικής πολιτικής. Τα μακρο-προληπτικά μέτρα για την ενθάρρυνση της πιστωτικής επέκτασης αντιστράφηκαν, με την Οργανισμό Εποπτείας Τραπεζικών Κανονισμών (BRSA) να προβαίνει σε μείωση του δείκτη περιουσιακών στοιχείων των τραπεζών από 100% σε 95%, ελαφρύνοντας τις τράπεζες από την άμεση ανάγκη δανεισμού. Το Σεπτέμβριο 2020, ωστόσο, παρατηρούνται κάποια πρώτα δείγματα ορθολογικής οικονομικής πολιτικής σύσφιξης, με αύξηση του επιτοκίου κατά 200 μονάδες βάσης.

Ο Οκτώβριος 2020 ήταν ο μήνας των αλλαγών της τουρκικής οικονομίας, όπως χαρακτηριστικά δήλωσε ο Ερντογάν, προχωρώντας στην αντικατάσταση του επικεφαλής της τουρκικής Κεντρικής Τράπεζας Μουράτ Ουσάλ με τον Νατοί Αγκμπάλ και του επικεφαλής του υπουργείου οικονομικών και γαμπρό του Μπεράτ Αλμπαιράκ από τον Λουτφί Ελβάν. Ο νέος διοικητής της Κεντρικής Τράπεζας, με την πολιτική που ακολούθησε, ενθάρρυνε τις επενδύσεις επιτυγχάνοντας την επιστροφή δις στην τουρκική οικονομία. Η αλλαγή αυτή είχε σηματοδοτήσει για κάποιο διάστημα μια επιστροφή σε περισσότερο αμφιλεγόμενη οικονομική πολιτική (Malsin και Ostroff, 2021). Ο αέρας των αλλαγών σε συνδυασμό με την άμεση αύξηση επιτοκίου κατά 475 μονάδες βάσης, είχαν θετική ανταπόκριση στις αγορές. Η τουρκική λίρα σταθεροποιήθηκε σχετικά (περίπου στα 8 έναντι του δολαρίου). Ο ρυθμός ανάπτυξης του 3^{ου} τριμήνου επανήλθε σε θετικό με αύξηση 6.7% έπειτα από τη μείωση 9.8% του 4^{ου} τριμήνου, και οι εισροές κεφαλαίων αυξήθηκαν κατά 6 δις δολ..

Ο τραπεζικός τομέας της Τουρκίας ανέκαθεν ήταν επιρρεπής σε κινδύνους, προερχόμενους είτε από αδυναμία δανεισμού και μη εξυπηρετούμενα δάνεια, είτε από άλλους λόγους. Παρόλα αυτά, κατά την περίοδο της πανδημίας COVID-19, οι τουρκικές τράπεζες δείχνουν να αντέχουν. Στο διάγραμμα εμφανίζεται η πορεία του Δείκτη Κεφαλαιακής Επάρκειας. Ο δείκτης αυτός υπολογίζεται με τη βάση τα τραπεζικά διαθέσιμα κεφάλαια σε σχέση με τα πιστωτικά ανοίγματα. Ουσιαστικά, εκφράζει την φερεγγυότητα και την ικανότητα των τραπεζών να ανταποκριθούν σε ζημιές.

Ο δείκτης κεφαλαιακής επάρκειας των τουρκικών τραπεζών, έπειτα από την κρίση του 2001, παρατηρείται να ακολουθεί πτωτική πορεία. Όταν εμφανίστηκε η πανδημία στην χώρα, ο μέσος όρος του δείκτη ήταν κοντά στο 20%. Σε σύγκριση με τις ευρωπαϊκές χώρες όμως, βρισκόταν σε αρκετά καλύτερο επίπεδο.

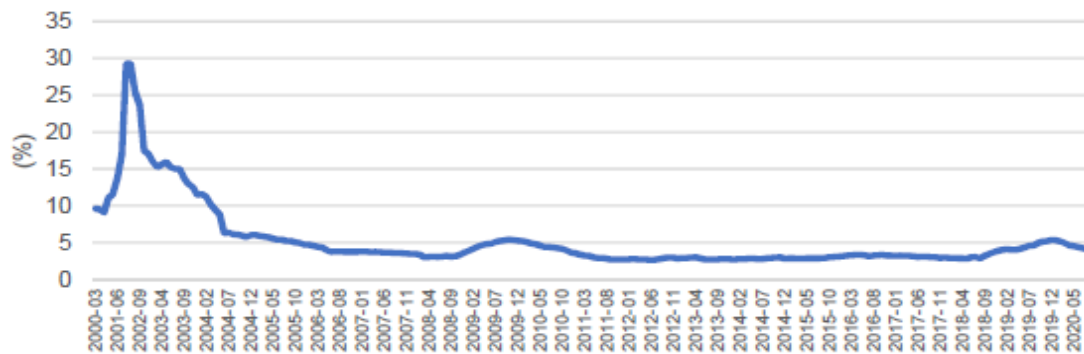
Διάγραμμα 15. Capital Adequacy Ratios

Πηγή: Turkey Data Monitor

Το Διάγραμμα 16 αποτυπώνει το δείκτη των Μη Εξυπηρετούμενων Δανείων (NPL) των τουρκικών τραπεζών. Για αρκετά χρόνια ο μέσος όρος των NPL είναι περίπου στο 5%, με μία μικρή αύξηση μετά την νομισματική κρίση του 2018.

Διάγραμμα 16. Δείκτης μη εξυπηρετούμενων δανείων των τουρκικών τραπεζών.

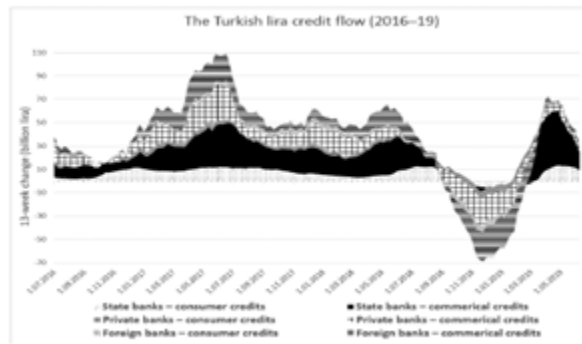

Πηγή: Turkey Data Monitor

Ο συνδυασμός των δεδομένων, τα οποία εξάγονται από τα δύο παραπάνω διαγράμματα, δηλαδή η πορεία του μέσου όρου της κεφαλαιακής επάρκειας και των μη εξυπηρετούμενων δανείων, μας οδηγούν στο συμπέρασμα πως ο τραπεζικός τομέας αν και παραδοσιακά επιρρεπής στην πιθανότητα χρεοκοπίας από δάνεια, δείχνει να αντέχει προς το παρόν στην πίεση. Αυτό μπορεί να βασιστεί στην πιστωτική επέκταση, που έδωσε μια ανάσα, σε μέρος των επιχειρήσεων που είχαν δάνεια (πχ με επιμηκύνσεις δανείων κοκ), και στην πώληση συναλλαγματικών αποθεμάτων (Çakmaklı *et al.*, 2020).

Στην παραπάνω, έστω προσωρινή λύση, όπως προαναφέραμε, συνέβαλαν κατά κύριο λόγο, οι κρατικές τράπεζες, οι οποίες μόνο το 2019, δημιούργησαν νέα πίστωση αξίας άνω των 70 δις τουρκικών λιρών, κατευθυνόμενων κυρίως στις μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις. Σε αντίθεση με τις ιδιωτικές τράπεζες που δίστασαν να επεκτείνουν τα δάνειά τους, μειώνοντας μάλιστα τον πιστωτικό τους όγκο κατά 10.9%, από τον Αύγουστο του 2018 ως τον Μάρτιο του 2019, οι κρατικές τράπεζες αύξησαν τον πιστωτικό τους όγκο κατά 5.4% κατά την ίδια περίοδο, απορροφώντας μέρος της πιστωτικής συμπίεσης (Διάγραμμα 17). Με αυτό τον τρόπο, κατάφεραν ως ένα βαθμό, να διατηρήσουν την οικονομική πειθαρχία μέσω αναδιάρθρωσης του χρέους των πιστωτικών καρτών των νοικοκυριών και την επέκταση νέου δανεισμού (Güngen, 2020).

Διάγραμμα 17. Διάγραμμα πιστωτικής ροής της τουρκικής λίρας, 2016-2019

Source: Weekly bulletins from the Banks Association of Turkey.

4.1 Πανδημία COVID-19 και οικονομικές προεκτάσεις

Τον Ιανουάριο του 2020 ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας (ΠΟΥ) ανακοινώνει την εμφάνιση ενός νέου κορωνοϊού στην επαρχία Χουμπέι της Κίνας (πόλη της Γιουχάν) και το χαρακτηρίζει ως κατάσταση έκτακτης για την δημόσια υγεία σε διεθνές επίπεδο. Η πανδημία εξαπλώνεται με γοργούς ρυθμούς σε περισσότερες από 200 χώρες, οδηγώντας σε εκατομμύρια επιβεβαιωμένα κρούσματα και σε χιλιάδες θανάτους παγκοσμίως. Το πρώτο κρούσμα της νόσου στην Τουρκία εντοπίστηκε στις 11 Μαρτίου του 2020 και στη συνέχεια η χώρα αντιμετώπισε μια ραγδαία αύξηση κρουσμάτων COVID-19, φτάνοντας τα 213.000 κρούσματα ως τα μέσα Ιουλίου. Η έλευση της πανδημίας του COVID-19 έχει προκαλέσει τεράστια υγειονομικά και αλλά και οικονομικά προβλήματα σε όλο τον κόσμο. Η Τουρκία δεν θα μπορούσε να αποτελεί την εξαίρεση στον κανόνα αυτόν. Ως μια χώρα με μακρά παράδοση στην αστάθεια των οικονομικών της μεγεθών, έχει έρθει αντιμέτωπη με πολλαπλές κρίσεις που κλόνισαν τις ισορροπίες της και δοκίμασαν την ανεκτικότητα τόσο των οικονομικών της μηχανισμών, όσο και των πολιτικών. Ως σήμερα, η Τουρκία έχει αντιμετωπίσει τις επαναλαμβανόμενες κρίσεις της δεκαετίας του '90, την κρίση του 2000-2001, την παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση του 2008-9, την κρίση του 2018 και τέλος, την προκείμενη κρίση που ξέσπασε σε ένα σημείο όπου η χώρα φαινόταν να ανακάμπτει από την προηγούμενη κρίση που την είχε πλήξει. Η υγειονομική κρίση του COVID-19 που ξέσπασε στα τέλη του 2019, βρήκε την τουρκική οικονομία αποδυναμωμένη και την οδήγησε σε ακόμα χειρότερες χρηματοπιστωτικές επιδόσεις, εντείνοντας την ήδη υπάρχουσα κρίση. Η δε αδράνεια που επέδειξε η Κεντρική Τράπεζα, προκάλεσε σοβαρές επιπλοκές στην τουρκική οικονομία και καθυστέρηση της αναμενόμενης ανάπτυξης. Οι αρνητικοί μακροοικονομικοί δείκτες και τα ελλείμματα επέστρεψαν ξεκινώντας ένα νέο κύκλο οικονομικής κρίσης στην χώρα. Σύμφωνα με εκτιμήσεις, η πανδημία σε συνδυασμό με την κρίση του νομίσματος ενδέχεται να κοστίσει στην χώρα 50 δις. δολ.. Η αναποτελεσματικότητα και οι παθογένειες της Κεντρικής Τράπεζας οδήγησαν την κατάσταση σε χειρότερα επίπεδα. Εκτιμάται ότι η οικονομία της χώρας αναμένεται να συρρικνωθεί

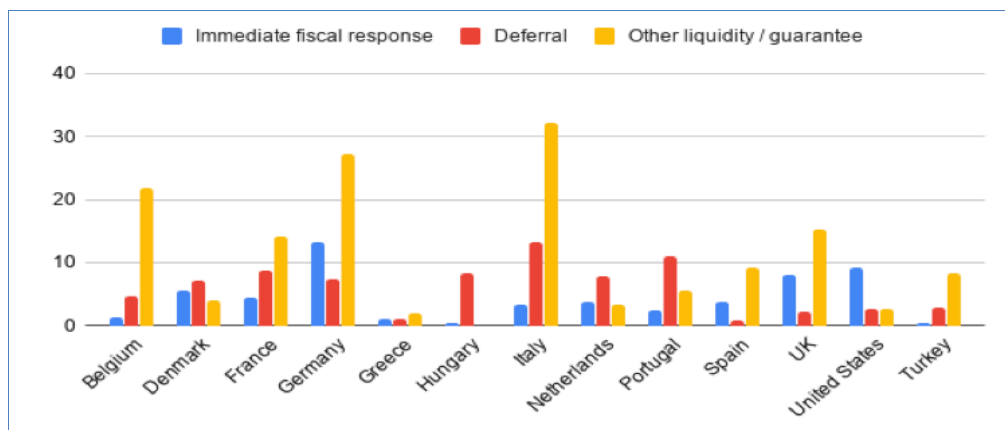
κατά 3%, ενώ ταυτόχρονα τα μέτρα για την πανδημία και το lockdown, οδήγησαν σε υποχώρηση των αγορών και σοβαρό πλήγμα στα έσοδά της. (Kalemli – Ozcan και Demiralp, 2021). Το σοκ που προήλθε από τον COVID-19 επηρέασε την τουρκική οικονομία μέσω της προσφοράς και της ζήτησης. Η προσφορά μειώθηκε ως αποτέλεσμα των μέτρων για την αντιμετώπιση της πανδημίας, όπως το lockdown. Παρόμοια και η ζήτηση επηρεάστηκε από τον «φόβο» που καθόρισε τις νέες καταναλωτικές συνήθειες των νοικοκυριών (Çakmaklı, C. *et al.*, 2021).

Η εικόνα του εμπορίου όμως δείχνει ότι η προσπάθεια πιθανότατα να κρίνεται ως ατελέσφορη, με τον καθαρό δείκτη εξαγωγών να σημειώνει πτώση από 84.9% το 2019 σε 66.3% το 2020. Επιπροσθέτως, η Κεντρική Τράπεζα της Τουρκίας είδε τα καθαρά αποθεματικά της να μειώνονται σε αρνητικά επίπεδα τον Απρίλιο του 2020. Όσον αφορά τους νομισματικούς δείκτες, στις 12 Απριλίου η προσφορά χρήματος M1 στην Τουρκία είχε αυξηθεί από 588 δις λίρες. Ο Ερντογάν στις 23 Μαΐου 2020 εκδίδει διάταγμα, αυξάνοντας τον φόρο στις επιχειρήσεις οι οποίες βασίζονται σε ξένο νόμισμα από 0.2% σε 1%. Μια κίνηση, η οποία θεωρήθηκε από κάποιους ότι βρίσκεται στην κατεύθυνση του «Νόμου Τόμπιν». (Η ιδέα του φόρου Τόμπιν αναπτύχθηκε κατά τη δεκαετία του 1970 και αφορούσε φόρο επί των συναλλαγών συναλλάγματος).

Στο παρακάτω διάγραμμα 18 παρουσιάζονται τα δημοσιονομικά μέτρα που έβαλε μια σειρά χωρών, σε ποσοστό του ΑΕΠ (2019), στο πλαίσιο της αντιμετώπισης της κρίσης του COVID-19. Τα κράτη αυτά είναι, με τη σειρά που παρουσιάζονται στο διάγραμμα: το Βέλγιο, η Δανία, η Γαλλία, η Γερμανία, η Ελλάδα, η Ουγγαρία, η Ιταλία, η Ολλανδία, η Πορτογαλία, η Ισπανία, το Ηνωμένο Βασίλειο, οι ΗΠΑ και η Τουρκία. Τα δημοσιονομικά μέτρα που έλαβε κάθε χώρα χωρίζονται στις εξής τρεις κατηγορίες:

- Μέτρα άμεσης δημοσιονομικής απόκρισης (με μπλε χρώμα)
- Μέτρα με τη μορφή αναστολής, πχ αναστολή πληρωμών κάποιων υποχρεώσεων (με κόκκινο χρώμα)
- Άλλα μέτρα ρευστότητας και εγγυήσεων (με κίτρινο χρώμα)

Διάγραμμα 18. Διάγραμμα δημοσιονομικών μέτρων αντιμετώπισης της κρίσης COVID-19

Πηγή: Bruegel.org

Η Τουρκία, σε σύγκριση με τα συγκεκριμένα κράτη που παρουσιάζονται στο διάγραμμα φαίνεται να είχε την πιο «αδύναμη» ή «χαλαρή» απάντηση στο πρόβλημα που προέκυψε από την εμφάνιση της πανδημίας. Όπως βλέπουμε και στο διάγραμμα, η άμεση δημοσιονομική ανταπόκρισή της ήταν από τις μικρότερες σε σύγκριση με τα υπόλοιπα κράτη που απεικονίζονται. Στην δεύτερη κατηγορία, εκείνης των μέτρων αναστολής, παρατηρούμε ότι υπήρχε μια εντονότερη κινητικότητα από πλευράς κυβέρνησης, ενώ στην κατηγορία μέτρων ρευστότητας (3^η), ήταν ποσοστιαία, η κυρίαρχη για την Τουρκία ανάμεσα στις κατηγορίες μέτρων, χωρίς ωστόσο να κρίνονται ως επαρκή. Παραδείγματος χάρη, στις αρχές Ιουνίου 2020, η δημοσιονομική πολιτική αντιμετώπισης της κρίσης μετριέται στο 3.78% του ΑΕΠ της χώρας. Η «μεγάλη εικόνα» που εξάγεται από τα δεδομένα του διαγράμματος είναι ότι η Τουρκία είχε πολύ ασθενή αντιμετώπιση, ιδιαίτερα την πρώτη περίοδο της εμφάνισης της πανδημίας και σταδιακά προσπάθησε να ανταποκριθεί περισσότερο στις ανάγκες που προέκυψαν. Σε σύγκριση με τα μεγάλα και ισχυρά κράτη της Δύσης (Γαλλία, Γερμανία, Ιταλία, Ηνωμένο Βασίλειο, ΗΠΑ κοκ) δείχνει να υπολείπεται αρκετά.

Συμπεραίνουμε λοιπόν, πως τα μέτρα της τουρκικής κυβέρνησης στην προσπάθεια να αντιμετωπίσει το οικονομικό κύμα της ύφεσης που συνοδεύτηκε από την πανδημία φάνηκαν να είναι αρχικά περιορισμένα. Το σχέδιό της περιλάμβανε την προστασία της απασχόλησης και τη διατήρηση του επιπέδου μισθών, μέσω παροχής πιστωτικών ευκαιριών. Με την επιβολή των μέτρων για την πανδημία, πολλοί τομείς της οικονομίας επιβράδυναν ή σταμάτησαν την λειτουργία τους με κόστος γύρω στο 4,5 % του ΑΕΠ, ενώ το ολικό lockdown κόστισε στην οικονομία μια μείωση κοντά στο 12% του ΑΕΠ (Kalemli – Ozcan και Demiralp, 2021). Η πανδημία COVID-19 και ο αντίκτυπός της, στην τουρκική οικονομική δραστηριότητα, μπορεί να καθυστέρησαν να εμφανιστούν, σε σύγκριση με άλλες χώρες, όμως ήταν αρκετά έντονα. Η βραχυπρόθεσμη ανάκαμψη, δεδομένων των σχετικά

μέτρων δικτύων κοινωνικής ασφάλειας της Τουρκίας και του αυξημένου εταιρικού χρέους, αναμένεται πάρει αρκετό καιρό για την πλήρη ανάκαμψη από την κρίση COVID-19 (OECD,2021).

Την ίδια στιγμή, η Τουρκία συνεχίζει τις διαμάχες με την Δύση, που αποτελεί τον βασικό εισαγωγέα τουρκικών προϊόντων. Παρά το γεγονός ότι ο Πρόεδρος Ερντογάν απέδιδε την αύξηση της ισοτιμίας αποκλειστικά στην πανδημία και τις αμερικανικές εκλογές, η ανατίμηση άλλων νομισμάτων αναδυόμενων οικονομιών ήταν σε καλύτερα επίπεδα από την Λίρα. Το γεγονός αυτό αποδεικνύει ότι η κρίση στην περίπτωση της Τουρκίας έχει άλλα βαθύτερα αίτια. Τέλος, οι πολιτικοί χειρισμοί της Τουρκίας έχουν επιδεινώσει την οικονομική της κατάσταση, ενώ ορισμένα ζητήματα χρειάζονται επείγοντως αποτελεσματικές αποφάσεις, καθώς ακόμα και μετά την πανδημία COVID-19, οι παθογένειες της χώρας θα παραμείνουν εάν δεν αντιμετωπιστούν. Ορισμένα ζητήματα που πρέπει να χειριστεί η πολιτική ηγεσία της χώρας είναι οι σχέσεις της με τις ΗΠΑ και την Δύση, η διευθέτηση του ζητήματος της αγοράς αμυντικών συστημάτων από την Ρωσία που πυροδότησε ένταση με τις ΗΠΑ και άλλα σημαντικά ζητήματα της εξωτερικής της πολιτικής που συμβάλλουν στην οικονομική κρίση.

5. Τουρκική εξωτερική πολιτική και οικονομία

Η σχεδίαση και η υλοποίηση της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής είναι το αποτέλεσμα μιας πολυσύνθετης αλληλεπίδρασης ποικίλων παραγόντων. Ένας από τους σημαντικότερους εσωτερικούς παράγοντες που επηρεάζει την γεωπολιτική είναι η οικονομία. Χαρακτηριστικά του τουρκικού κράτους, όπως η γεωγραφική του θέση και το μέγεθός του, το καθιστούν ως μια σημαντική περιφερειακή δύναμη στην ευρύτερη περιοχή της Μέσης Ανατολής και της Βόρειας Αφρικής. Ιδιαίτερα στον τομέα της ενέργειας έχει επιτύχει να είναι βασικός ενεργειακός κόμβος, προβάλλοντας περαιτέρω επιδιώξεις, όχι μόνο για την εξεύρεση και εκμετάλλευση νέων κοιτασμάτων, αλλά και για τον πρωταγωνιστικό ρόλο στο διαμετακομιστικό εμπόριο ενεργειακών πρώτων υλών.

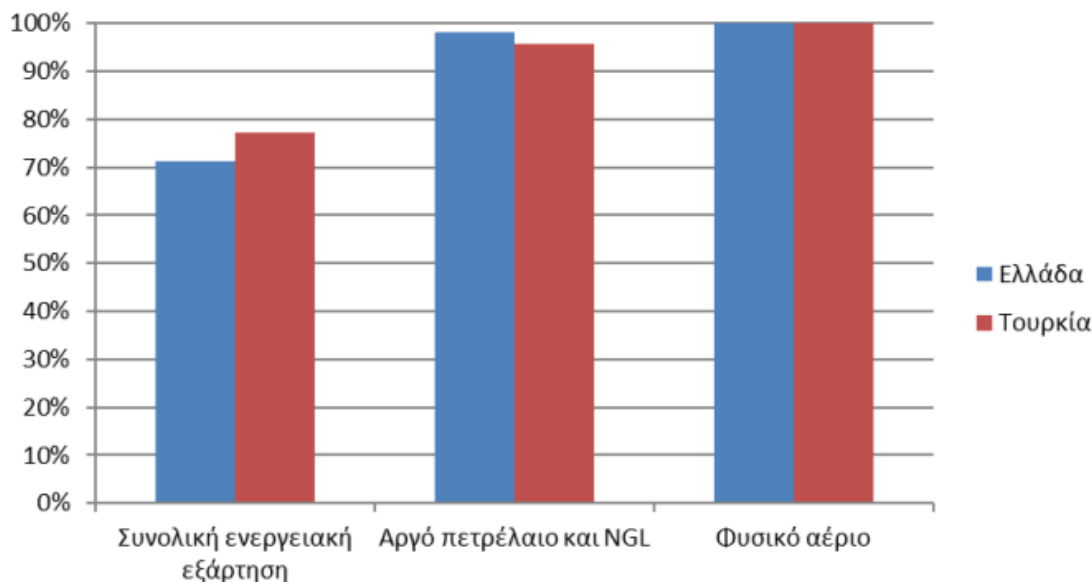
Εικόνα 1. Τουρκικό Δίκτυο Αγωγών Πετρελαίου και Φυσικού Αερίου
Πηγή: Ημερησία

Παρατηρώντας το δίκτυο αγωγών πετρελαίου και φυσικού αερίου της Τουρκίας, μπορούμε να αντιληφθούμε το ρόλο που κατέχει στους τομείς της γεωπολιτικής και της ενεργειακής ασφάλειας (Τζιάρρας, 2020:103-144). Επιπρόσθετα, θεωρείται πλέον δεδομένη η αλληλεξάρτηση της εξωτερικής πολιτικής και της ασφάλειας της χώρας, με τους τομείς της ενέργειας και της οικονομίας. Εντός των τουρκικών συνόρων, την περίοδο πριν την πανδημία COVID-19, διέρχονταν καθημερινά τέσσερα εκατομμύρια βαρέλια πετρελαίου, μέγεθος το οποίο μεταφράζεται στο 4.2% της παγκόσμιας ζήτησης.

Αφήνοντας στην άκρη τη δεδομένη γεωπολιτική προέκταση της τουρκικής ενεργειακής πολιτικής, στην κορυφή της λίστας των στόχων της χώρας, από πλευράς σημασίας, είναι η ενεργειακή ασφάλεια. Η Τουρκία είναι μια χώρα

με υψηλό βαθμό ενεργειακής εξάρτησης. Συνολικά, η ενεργειακή εξάρτησή της για το έτος 2017 ήταν στο 77.1%, εισάγοντας 95.7% του πετρελαίου και σχεδόν το 100% του φυσικού αερίου, που έχει ανάγκη (Σταμπολής, 2019).

Διάγραμμα 19. Ενεργειακή ασφάλεια Τουρκίας και Ελλάδας, 2017

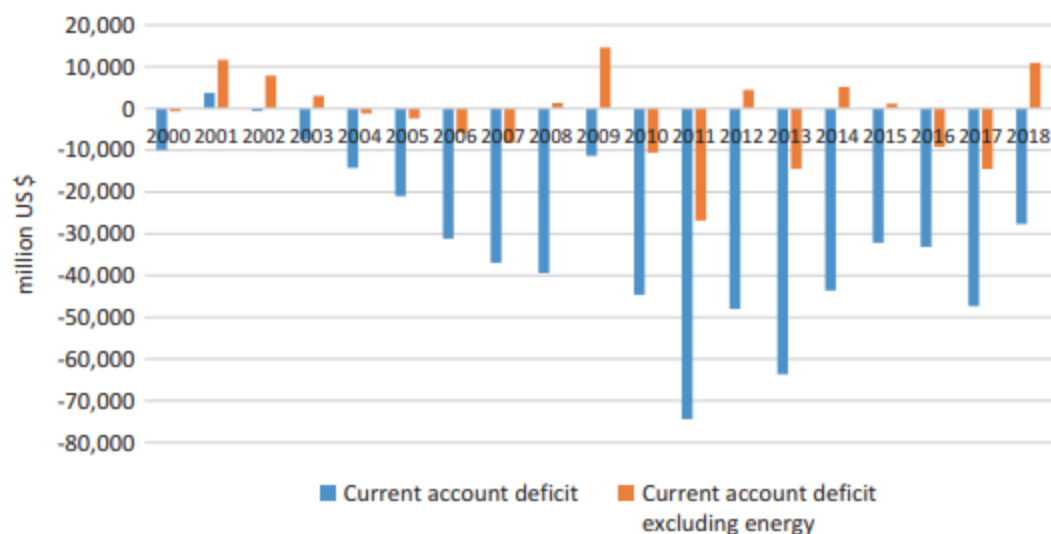

Πηγή: Eurostat, 2017

Η άνοδος του πληθυσμού και της οικονομίας τις τελευταίες δεκαετίες συνεπάγονταν και αύξηση των ενεργειακών απαιτήσεων, ενώ έκτακτες συνθήκες όπως οι οικονομικές κρίσεις και η εμφάνιση της πανδημίας, μπορούν να έχουν σοβαρό αντίκτυπο και στον ενεργειακό τομέα. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι το φυσικό αέριο. Όσο αναπτυσσόταν το τουρκικό ΑΕΠ κατά την περίοδο 2002-2017, άλλο τόσο αυξήθηκε και η κατανάλωση ηλεκτρικής ενέργειας, με μέσο όρο 5.8% και 5.5%, αντίστοιχα. Το μερίδιο του φυσικού αερίου στην ζήτηση πρωτογενούς ενέργειας ήταν 29%, για το 2018, ενώ αποτελεί σημαντικό συστατικό παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας (37% το 2017 και 30.8% το 2018). Η ζήτηση για φυσικό αέριο καλύπτεται σχεδόν εξ ολοκλήρου από εισαγωγές, και αυτό έχει αρνητικό αντίκτυπο στο έλλειμμα τρεχουσών συναλλαγών.

Ειδικά αν αφαιρέσουμε τις εισαγωγές ενέργειας από το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών θα παρατηρήσουμε ότι το έλλειμμα μειώνεται σημαντικά και σε ορισμένες περιπτώσεις να φτάνει ακόμα και σε θετικές τιμές. Για τα έτη 2010 με 2018, το συνολικό έλλειμμα τρεχουσών συναλλαγών ήταν 414.5 δις δολ., με την καθαρή ενέργεια να αντιπροσωπεύει τα 360.73 δις δολ.

Διάγραμμα 20. Ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών (μπλε), ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών εκτός του τομέα της ενέργειας (πορτοκαλί).

Πηγή: Central Bank of the Republic of Turkey

Τα στοιχεία αυτά βοηθούν στην κατανόηση των οικονομικών επιπτώσεων της ενεργειακής πολιτικής του Ερντογάν η οποία μαζί με την εξωτερική πολιτική είναι παράγοντες που συμβάλλουν στα οικονομικά δεινά της Τουρκίας. Οι επιθετικές και επιζήμιες επιλογές του Ερντογάν, οι οποίες έχουν στόχο στην καθιέρωση της Τουρκίας ως περιφερειακής δύναμης, φαίνεται να αποτυγχάνουν με τρόπους που υπονομεύουν την εμπιστοσύνη των επενδυτών. Τον Νοέμβριο του 2019, η Τουρκία επιδίωξε με την υπογραφή του τουρκολιβυκού μνημονίου, την επέκταση των θαλασσιών συνόρων της, εις βάρος της Ελλάδας και της Κύπρου (Τζιάρρας, 2020: 123-135). Επίσης, ο Ερντογάν επιδιώκει να ακυρώσει την κατασκευή ενός κοινού υποθαλάσσιου αγωγού πετρελαίου μεταξύ Ελλάδος-Κύπρου-Ισραήλ (Τσακίρης, 2020: 914-918).

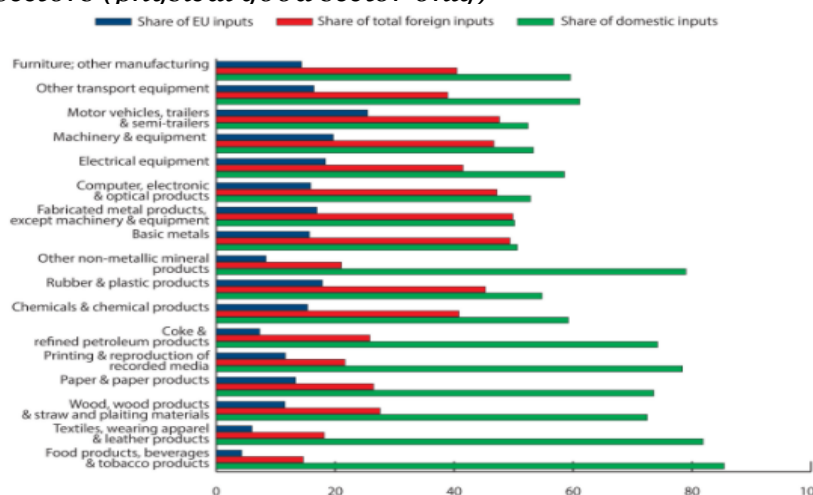
5.1 Τουρκία και Ευρωπαϊκή Ένωση

Η έναρξη της δεκαετίας του 2000 υπήρξε πολύ ελπιδοφόρα για τις διεθνείς σχέσεις της Τουρκίας και την προοπτική ένταξης της χώρας στην Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ), με την επίδειξη κινήσεων εξευρωπαϊσμού και την διενέργεια πολλών μεταρρυθμίσεων από το κόμμα ΑΚΡ του Ερντογάν. Η κυβερνητική πολιτική στο εσωτερικό της Τουρκίας φαινόταν να στοχεύει σε μια πορεία προσαρμογής στις δυτικές δομές με αποκορύφωμα την υιοθέτηση πέντε πακέτων μεταρρυθμίσεων και την τροποποίηση πάνω από εξήντα τριών νόμων ως την Σύνοδο του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου των Βρυξελλών το 2004. Η χώρα με μια σταδιακή υιοθέτηση οικονομικών μεταρρυθμίσεων, την καταπολέμηση της διαφθοράς στον κρατικό κορμό, την ενίσχυση των ελευθεριών, την προσπάθεια περιορισμού της επιρροής του στρατού και την εμφάνιση προοδευτικών συνταγματικών αλλαγών, έδειξε πρόθεση για μετατροπή σε μια ανοιχτή κοινωνία.

Ωστόσο, η εναντίωση ευρωπαϊκών κυβερνήσεων οι οποίες θεωρούσαν την Τουρκία πολύ μεγάλη, πολύ φτωχή και πολύ μουσουλμανική, «πάγωσαν» για ακόμα μια φορά τις ενταξιακές διαπραγματεύσεις. Το πλαίσιο συνεργασίας της χώρας με την ΕΕ έγινε εξαιρετικά δυσλειτουργικό και οι ολοένα αυξανόμενες εξελίξεις στην περιφέρεια της Τουρκίας οδήγησαν σε κρίση ασφαλείας και αυξανόμενες διπλωματικές εντάσεις με την ΕΕ. Το αποκορύφωμα της κρίσης εμπιστοσύνης προς την Τουρκία, επήλθε με τον εξαιτίας του κουρδικού ζητήματος καθώς και εξαιτίας του αποτυχημένου πραξικοπήματος του Ιουλίου του 2016, όπου η χώρα μπήκε σε τροχιά πλήρους δημοκρατικής αποσταθεροποίησης. Την ίδια στιγμή, οι ευρωπαϊκές κυβερνήσεις δυσκολεύονται να απομακρυνθούν από την Τουρκία αφού αποτελεί στρατηγικό εμπορικό εταίρο. Αποτελεί γεγονός πως οι σχέσεις ΕΕ και Τουρκίας δεν κινούνται πλέον στα πλαίσια διεύρυνσης αλλά συναλλαγής, κυρίως μέσω διμερών συμφωνιών. Πλέον μιλάμε για σχέσεις Τουρκίας και ΕΕ και όχι για την Τουρκία ως εν δυνάμει μέλος της ΕΕ, εφόσον οι πολιτικές της ελίτ δεν αντανακλώνται πα την Δύση ως σημείο αναφοράς.

Η ΕΕ εξακολουθεί να είναι ο μεγαλύτερος εμπορικός εταίρος της Τουρκίας. Από το 2002, όμως, που ανέλαβε την τουρκική εξουσία ο Ερντογάν και το AKP, οι εξαγωγές στην ΕΕ έχουν μειωθεί από το 56% των συνολικών εξαγωγών της χώρας το 2002, σε 50% το 2010. Στον πίνακα που ακολουθεί, παρουσιάζεται το εκτιμώμενο ποσοστό εγχώριων, ξένων και ΕΕ, στους τουρκικούς τομείς, για το 2016.

Διάγραμμα 21. Estimated percentage of domestic, foreign, and E.U. Inputs, to turkish sectors (physical good sector only)

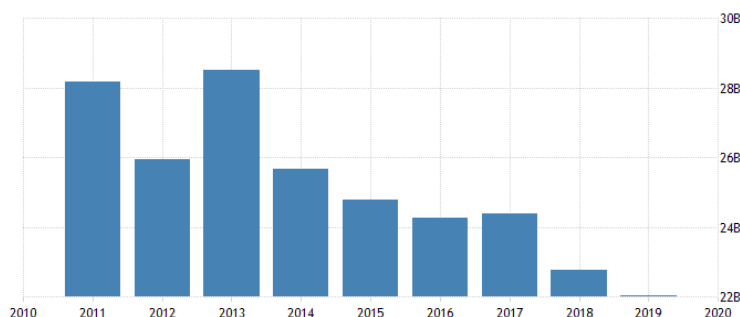
Πηγή: World Input – Output Database, 2016

Οι σχέσεις της Τουρκίας με την ΕΕ μπορούν να γίνουν πιο κατανοητές, μέσα από την ανάλυση των διμερών σχέσεων της, με την κάθε χώρα ξεχωριστά, κυρίως με αυτές που αποτελούν τις μεγαλύτερες χώρες εντός της ΕΕ.

5.1.1 Τουρκία και Γερμανία

Οι «ειδικές» και άρρηκτες σχέσεις της Τουρκίας με την Γερμανία έχουν τις ρίζες τους αρκετά πίσω στο χρόνο και συνεχίζονται μέχρι σήμερα. Το πλαίσιο των σχέσεων αυτών, διαμορφώνεται από γεωοικονομικές και γεωπολιτικές παραμέτρους και από την ανάγκη της διασφάλισης του αμοιβαίου οφέλους (Λαμπρόπουλος, 2020). Η τουρκική διείσδυση προκύπτει και από το γεγονός ότι η Γερμανία εκπροσωπείται στο Ευρωκοινοβούλιο, στο ομοσπονδιακό κοινοβούλιο, στα περιφερειακά και δημοτικά κοινοβούλια από σημαντικό αριθμό ατόμων τουρκικής καταγωγής. Σχετικά με τις οικονομικές σχέσεις των δύο χωρών, η Γερμανία αποτελεί τον κυριότερο εισαγωγέα τουρκικών προϊόντων συνολικής αξίας 16,6 δις ευρώ (για το 2019), ενώ οι αντίστοιχες εισαγωγές από την Γερμανία αγγίζουν τα 19,2 δις ευρώ. Οι εξαγωγές της Τουρκίας συμπεριλαμβάνουν ανάμεσα σε άλλα και προϊόντα της ιδιαίτερα αναπτυσσόμενης πολεμικής της βιομηχανίας. Πρόσφατες εκτιμήσεις αναφέρουν πως οι γερμανο-τουρκικές επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στην Γερμανία ξεπερνούν τις 80.000, με 500.000 απασχολούμενους και ετήσιο κύκλο εργασιών τα 52 δις ευρώ. Αντίστοιχα, 7.500 γερμανικές επιχειρήσεις δραστηριοποιούνται στην τουρκική επικράτεια, με επιπλέον 3.000 θυγατρικές γερμανικών επιχειρήσεων να εδρεύουν εκεί (Μαρίνος, 2020).

Διάγραμμα 22. Διάγραμμα γερμανικών εξαγωγών προς την Τουρκία.

Πηγή: *tradingeconomics*

Ο 21^{ος} αιώνας βρήκε τα δύο κράτη με ηγεμονικές επιδιώξεις, είτε ήπιας ισχύος, στην περίπτωση της Γερμανίας, είτε σκληρής ισχύος στην περίπτωση της Τουρκίας. Ωστόσο, η έμφαση στην οικονομική διάσταση της εξωτερικής πολιτικής, από την πλευρά της Γερμανίας προσκρούει στην ηγεμονική αντίληψη του Ερντογάν. Παρόλα αυτά, τα συμφέροντα της Γερμανίας την ωθούν στο να παραβλέπει τον κίνδυνο κατάρρευσης του ευρωπαϊκού οικοδομήματος από τις πρωτοβουλίες της Τουρκίας και να συνεχίζει να επιδιώκει πρόσκαιρα κέρδη από αυτή, αρνούμενη να υποστηρίξει κυρώσεις για τις, κατά καιρούς ριψοκίνδυνες κινήσεις της.

5.1.2 Τουρκία και Γαλλία

Η Γαλλία, ως ένας ισχυρός παίκτης, με ισχυρή στρατιωτική παρουσία και διαχρονικό λόγο στις εξελίξεις στην Μεσόγειο και τη Βόρεια Αφρική (Μαγκρέπ), έχει έρθει σε αντιπαράθεση πολλές φορές με την Τουρκία και ιδιαίτερα με την κυβέρνηση Ερντογάν. Αρχικά, το ζήτημα της Λιβυκού εμφυλίου βρήκε τους δύο ηγέτες σε αντίθετα στρατόπεδα, με την Τουρκία να υποστηρίζει την κυβέρνηση της Τρίπολης και την Γαλλία την στήριξη του στρατάρχη Χαφτάρ, που οι δυνάμεις του οποίου έλεγχαν την Ανατολική Λιβύη. Το Παρίσι επιδίωκε τη μείωση της ισχύος των Ισλαμιστών. Η κλιμάκωση της σύγκρουσης οδήγησε στην εμπλοκή των δύο χωρών. Η Τουρκία βρήκε ευκαιρία να προωθήσει την υπογραφή οριοθέτησης ΑΟΖ, την στιγμή που μερικές από τις ευρωπαϊκές δυνάμεις στήριζαν την πλευρά του Χαφτάρ. Η κορύφωση της κρίσης επήλθε την 10^η Ιουνίου 2020, όταν η Γαλλία υποστήριξε πως τουρκικά σκάφη έπιασαν στα ραντάρ τους την φρεγάτα *Courbet*, όταν προσπάθησε να ελέγξει εμπορικό πλοίο, γεγονός που αρνήθηκε η Τουρκία. Η Γαλλία βλέπει επιφυλακτικά την προσπάθεια της Τουρκίας να αυξήσει την διεθνή της παρουσία. Ο φόβος της ισλαμικής εξάπλωσης, σε συνδυασμό με την πολιτική του Ερντογάν, ωθεί την Γαλλία σε προσπάθειες αποκοπής της πορείας της. Η δολοφονία ενός καθηγητή στην Γαλλία από Ισλαμιστή για ένα σκίτσο του Μωάμεθ, ενέτεινε την κρίση μεταξύ των δύο χωρών. Η ακραία ρητορική από πλευράς Άγκυρας, εναντίον του προέδρου Μακρόν και οι προτροπές τιμωρίας εκείνων που αμφισβητούν το Ισλάμ όξυνε σημαντικά τα πνεύματα, ενώ το σκίτσο της σατυρικής εφημερίδας *Charlie Hebdo*, οδήγησε σε «ρητορικό πόλεμο» των δύο πλευρών. Οι αξιωματούχοι της Τουρκίας προχώρησαν σε κάλεσμα για εμπάργκο των γαλλικών προϊόντων, γεγονός που μαρτυρά το μέγεθος της κρίσης μεταξύ των δύο χωρών.²

Διάγραμμα 23. Γαλλικές εξαγωγές στην Τουρκία

Πηγή: *tradingeconomics*

² «Νέα κρίση στις σχέσεις Γαλλίας- Τουρκίας για σκίτσο του *Charlie Hebdo*», 27/10/2020, Available at: <https://www.cnn.gr/kosmos/story/240263/nea-krisi-stis-sxeseis-gallias-toyrkias-gia-skitso-toy-charlie-hebdo>

Αυτό είναι φανερό και στις γαλλικές εξαγωγές στην Τουρκία (Διάγραμμα 23). Έχουν φθίνουσα πορεία την τελευταία δεκαετία. Σύμφωνα με τη βάση δεδομένων των Ηνωμένων Εθνών για το διεθνές εμπόριο (COMTRADE), το 2019, ανερχόταν σε 6.66 δις δολ..

5.2 Τουρκία και Ηνωμένο Βασίλειο

Οι σχέσεις της Τουρκίας με το Ηνωμένο Βασίλειο έχουν περάσει σε ένα νέο επίπεδο ύστερα από το BREXIT του 2020 και την τρέχουσα μεταβατική περίοδο. Η δυνατότητα σύναψης μιας καινούριας σχέσης, μακριά από τους κανόνες της ΕΕ αποτελεί ευκαιρία για την Τουρκία. Από την μια βρίσκεται η Μεγάλη Βρετανία με το όραμα της δημιουργίας μιας «Παγκόσμιας Βρετανίας» και από την άλλη η Τουρκία, η οποία ύστερα από τις πιέσεις που δέχεται για αλλαγή της εξωτερικής της πολιτικής στην Ανατολική Μεσόγειο και την Λιβύη, αλλά και την ένταση στις σχέσεις με τις ΗΠΑ, αναζητά μια υποστήριξη σε μια μεγάλη ευρωπαϊκή δύναμη όπως είναι η Βρετανία (Lowe και Scazzieri, 2020). Το Ηνωμένο Βασίλειο αποτελεί τον πέμπτο μεγαλύτερο επενδυτή στην τουρκική αγορά. Το 1/3 των εξαγωγών κινητήρων που κατασκευάζονται στο Ηνωμένο Βασίλειο έχουν προορισμό την Τουρκία, ενώ το 1/3 των συνολικά παραγόμενων οχημάτων (με βρετανικούς κινητήρες) κατευθύνονται προς το Ηνωμένο Βασίλειο. Επιπρόσθετα, οι εξαγωγές ετοιμών ενδυμάτων από την Τουρκία προς τη γηραιά Αλβιόνα αγγίζουν τα 2 δις λίρες. Συνολικά, το εμπορικό ισοζύγιο ανάμεσα στα δύο κράτη ξεπερνάει τα 18 δις λίρες το χρόνο (Χαραμίδης, 2020). Σε πολιτικό επίπεδο, το Ηνωμένο Βασίλειο ήταν ένας από τους κορυφαίους υποστηρικτές της ένταξης της Τουρκίας στην ΕΕ. Την ίδια στιγμή, καταδίκασε από την πρώτη στιγμή το πραξικόπημα, ενώ απέφυγε την άσκηση κριτικής στον Ερντογάν και την κυβέρνησή του. Στις αρχές του 2017, οι δύο χώρες σύναψαν συμφωνία για την συμμετοχή της αγγλικής BAE Systems στην δημιουργία αεροσκάφους για την τουρκική αεροπορία. Η τρέχουσα πανδημία του COVID-19 οδήγησε σε περαιτέρω αλληλοϋποστήριξη των δύο χωρών με παροχή προστατευτικού εξοπλισμού και διευκόλυνση του τουρισμού. Ωστόσο, υπάρχουν ορισμένα εμπόδια στην συνεργασία των δύο χωρών. Αρχικά, οι οικονομικές σχέσεις της Τουρκίας με το Ηνωμένο Βασίλειο εξαρτώνται από την συμφωνία του Ηνωμένου Βασιλείου με την ΕΕ, καθώς η Τουρκία έχει συνάψει συμφωνία τελωνειακής ένωσης με την ΕΕ. Εάν λοιπόν η ΕΕ και η Βρετανία αποτύχουν να έρθουν σε συμφωνία, τότε η επιβολή δασμών θα επιβαρύνει και το εμπόριο της Τουρκίας με την Βρετανία (Lowe και Scazzieri, 2020).

5.3 Σχέσεις Τουρκίας με Ρωσία και ΗΠΑ

Η πρόσφατη προσέγγιση της Τουρκίας με τη Ρωσία έχει την αφετηρία της στο 2016, όταν ο Τούρκος Πρόεδρος θεώρησε πως η Δύση συνεργάστηκε με τον Φετουλάχ Γκιουλέν και προχώρησαν στο πραξικόπημα. Αυτό που στην πραγματικότητα έγινε ήταν πως η Ρωσία άδραξε την ευκαιρία να προσεγγίσει την Τουρκία και να τη θέσει υπό τον έλεγχό της, ιδίως λόγω των ζωτικών συμφερόντων και των δύο στη Συρία και του τεραστίου φόβου της Τουρκίας

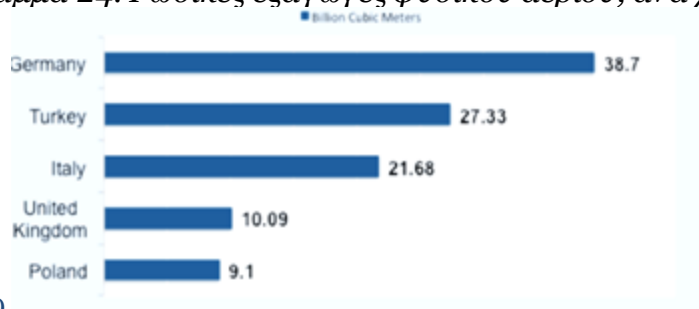
για τη δημιουργία κουρδικού έθνους. Πολλαπλά ζητήματα όμως έχουν προκύψει, τα οποία φανερώνουν εκτός από μια απομάκρυνση της Τουρκίας από τη Δύση και μια σχέση «αγάπης- μίσους» με τη Ρωσία. Είναι σαφές πως σε μια τέτοια σχέση όπου ο ένας εκ των δύο υπερτερεί, θα προωθούνται τα συμφέροντα του επικρατέστερου. Ανεξαρτήτως της συνεργατικής τους σχέσης, όποτε απαιτείτο, η Ρωσία έθεσε τα όρια στη σχέση της με την Τουρκία, μην αφήνοντάς τις επιλογές της τελευταίας να καταπατά τα συμφέροντά της. Εκείνο που πρακτικά δίνει σημαντικό πλεονέκτημα στη Ρωσία είναι η σχέση του Ρώσου Προέδρου με την συριακή Κυβέρνηση αλλά και η σχέση με τους πληθυσμούς Κούρδων, που μπορεί να μετατραπεί σε σημαντικό μειονέκτημα της Τουρκίας αν οι σχέσεις των δύο επιδεινωθούν (Δρίβας, 2020). Μια άλλη σημαντική διαφορά των δύο κρατών είναι εκείνη που αφορά τις εξελίξεις στη Λιβύη. Τα δύο κράτη στηρίζουν διαφορετικές πλευρές στη Λιβύη, όπου διακυβεύονται και σημαντικά ενεργειακά συμφέροντα (Μποζανίτου, 2020). Λόγω του ότι η Ρωσία δεν ασκεί την ίδια επιρροή εκεί, όσο στη Συρία, η Τουρκία προσπαθεί να εξισορροπήσει τη ρωσική δύναμη, χωρίς ωστόσο να εξοργίσει την Ρωσία. Ο πιο πρόσφατος κλυδωνισμός στις σχέσεις των δύο αφορά τη σύγκρουση Αζερμπαϊτζάν-Αρμενίας. Η περιοχή του Καυκάσου επί της ουσίας αποτελεί τη «σφαίρα επιρροής» της Ρωσίας και η πρόσφατη εμπλοκή της Τουρκίας υπέρ του Αζερμπαϊτζάν δημιουργεί τριβές μεταξύ των δύο χωρών. Η εμπλοκή της Τουρκίας σχετίζεται με την παροχή βοήθειας στο αδελφό μουσουλμανικό κράτος του Αζερμπαϊτζάν, με απώτερο στόχο την εδραίωσή της στην περιοχή, ως περιφερειακή δύναμη (Ciddi, 2020). Παρά το γεγονός της αντίθετης στάσης τους στο Συριακό, οι δύο χώρες φαίνεται πως την αφήνουν στην άκρη και συνεχίζουν ανενόχλητες τις οικονομικές τους δραστηριότητες, καθώς η συνεργασία τους σε πολλούς τομείς τους αποφέρει τεράστια οικονομικά κέρδη.

Η Ρωσία είναι ο δεύτερος μεγαλύτερος εμπορικός εταίρος της Τουρκίας, με συνολικό όγκο διμερούς εμπορίου 26 δις δολ. και αντίστοιχα η Τουρκία κατέχει την έβδομη θέση στην αντίστοιχη κλίμακα για την Ρωσία. Σύμφωνα με το τουρκικό Υπουργείο Εμπορίου, ο όγκος εμπορίου ανάμεσα στα δυο κράτη αυξήθηκε κατά 81.6 εκατομ. δολ. τον Φεβρουάριο του 2020 συγκριτικά με τον Φεβρουάριο του 2019, και ξεπέρασε τα 1.9 δις δολ.. Ενώ κατά το δίμηνο Ιανουαρίου – Φεβρουαρίου 2020, ο όγκος αυξήθηκε κατά 381.1 εκατομμύρια δολ., σε σύγκριση με την ίδια περίοδο της περασμένης χρονιάς. Συνολικά και παρά την πανδημική κρίση του COVID-19, το διμερές εμπόριο Ρωσίας – Τουρκίας αυξήθηκε κατά 9%. Επίσης, η Ρωσία αποτελεί τον βασικό προμηθευτή ενέργειας της Τουρκίας, ενώ η Τουρκία για την Ρωσία είναι ο δεύτερος μεγαλύτερος πελάτης φυσικού αερίου, μετά την Γερμανία. Οι

εισαγωγές φυσικού αερίου της Τουρκίας, από την Ρωσία, αγγίζουν το 55% των αναγκών της.³

Σχετικά με τον τομέα του τουρισμού, ο οποίος συμβάλλει σημαντικά στην εισαγωγή ξένου συναλλάγματος στην Τουρκία, το 16% των επισκεπτών ετησίως, προέρχεται από την Ρωσία. Επιπρόσθετα, ένα εργοστάσιο πυρηνικής ενέργειας, αξίας 20 δις δολ. βρίσκεται υπό κατασκευή από την Ρωσία για λογαριασμό της Άγκυρας και η αγορά αμυντικών οπλικών συστημάτων άγγιξε το 2020 τα 2.5 δις δολ. Επίσης, τέθηκε σε λειτουργία ένας δεύτερος αγωγός αερίου που διασχίζει τη Μαύρη Θάλασσα, ο Turkstream.⁴

Διάγραμμα 24. Ρώσικες εξαγωγές φυσικού αερίου, ανά χώρα

(2014).

Source: Gazprom

Συμπερασματικά, ο πραγματικός λόγος της παράδοξης αυτής συνεργασίας, εκτός από τα προαναφερθέντα οικονομικά οφέλη, μπορούμε να θεωρήσουμε πως σχετίζεται με την προσπάθεια χρήσης της Τουρκίας ως μέσο για την εξυπηρέτηση των ρωσικών ενεργειακών συμφερόντων από το Κρεμλίνο. Από την άλλη πλευρά, η Τουρκία προσπαθεί να «εργαλειοποιήσει» τη σχέση της με μια «Μεγάλη Δύναμη» για να αποκομίσει όσο περισσότερα οφέλη μπορεί για όσο εκείνη θα στέκεται στο πλευρό της, έχοντας διατηρήσει φυσικά και την συνεργασία με το NATO, όταν αυτό την εξυπηρετεί. Σε κάθε περίπτωση το συμπέρασμα που εξάγεται είναι πως δεν μπορούμε να θεωρήσουμε πως υπάρχει πραγματική «φιλία» στις μεταξύ τους σχέσεις (Δρίβας, 2020).

Στον αντίποδα, η απόπειρα πραξικοπήματος του 2016, που ενδυνάμωσε τις ρωσο-τουρκικές σχέσεις, αποτέλεσε την αρχή της ρήξης για τις σχέσεις της Άγκυρας με τις ΗΠΑ, η οποία συνεχίζεται μέχρι σήμερα. Από το 2016, τόσο εκπρόσωποι από την πλευρά της Κυβέρνησης, όσο και τα Μέσα Ενημέρωσης κατονόμαζαν ως υπεύθυνους για το πραξικόπημα τις Η.Π.Α. και άλλους συμμάχους τους. Οι εμπορικές σχέσεις (αγαθών και υπηρεσιών) των ΗΠΑ με την Τουρκία ανήλθαν συνολικά σε 26,8 δις δολ. το 2019. Οι εξαγωγές ήταν

³ “Russia and Turkey: The Future of Economic Relations after the Downed Plane”, Available at: <https://consilienceconsulting.co.uk/2016/01/08/russia-and-turkey-the-future-of-economic-relations-after-the-downed-plane/>

⁴ «Πως το Χρήμα Κρατάει Κοντά Ρωσία – Τουρκία», 05/03/2020, Available at: <https://www.naftemporiki.gr/finance/story/1568930/bloomberg-pos-to-xrima-krataei-konta-rosia-tourkia>

14,2 δις δολ. και οι εισαγωγές ήταν 12,6 δις δολ. Το εμπορικό πλεόνασμα των ΗΠΑ με την Τουρκία διαμορφώθηκε στο 2.2 δις δολ. το 2019, μειωμένο κατά 7.4% από το 2018.⁵

Οι σχέσεις ωστόσο επιδεινώθηκαν απότομα το 2018, έπειτα από την υπόθεση κράτησης Αμερικανών πολιτών στην Τουρκία, τους οποίους οι Τούρκοι αρνήθηκαν να απελευθερώσουν. Μάλιστα ως αντάλλαγμα η Τουρκία απαίτησε την απελευθέρωση του εκτελεστικού διευθυντή της Halkbank, ο οποίος κατηγορείτο για παραβίαση των αμερικανικών κυρώσεων κατά του Ιράν, καθώς επίσης και τον τερματισμό των οποιονδήποτε ερευνών για το τουρκικό τραπεζικό σύστημα. Η ρήξη στις σχέσεις το 2018, είχε εκτός από πολιτικές και πολύ σημαντικές οικονομικές προεκτάσεις και συνέπειες, καθώς η τουρκική λίρα κατέγραψε απώλειες της τάξης του 3% και παραπάνω. Επιπλέον, από το 2016, η Τουρκία έχει υιοθετήσει μια ιδιαίτερος επιθετική πολιτική αναφορικά με το Κουρδικό, βάζοντας στο στόχαστρο τις συρο-κουρδικές δυνάμεις, που πολεμούν τους Τζιχαντιστές στα τουρκικά σύνορα και λαμβάνουν την υποστήριξη των ΗΠΑ και με παροχή οπλισμού. Η στήριξη αυτή φυσικά είχε αρνητικές συνέπειες αναφορικά με την αμερικανική εικόνα στην Τουρκία. Παράλληλα, η Τουρκία ενδυναμώνει τις σχέσεις της με τη Ρωσία, με χαρακτηριστικότερο παράδειγμα να αποτελεί η αγορά των ρωσικών S400, που επέφερε κυρώσεις από τις ΗΠΑ. Μάλιστα, η αμερικανική κυβέρνηση τονίζει πως η κίνηση αυτή θα έχει ως αποτέλεσμα να μην υπογραφούν καινούργια συμβόλαια για αγορά οπλικών συστημάτων, ούτε να ανανεωθούν, όσα συμβόλαια τρέχουν με την τουρκική αμυντική βιομηχανία. Αυτό μπορεί να προκαλέσει μεγάλο οικονομικό πλήγμα στην Τουρκία, καθώς οι ΗΠΑ βρίσκονται στην κορυφή των χωρών που εισήγαγαν προϊόντα άμυνας από την Τουρκία, ύψους 131.57 εκατομ. δολ.⁶ Η Τουρκία σύμφωνα με τον αμερικανικό νόμο CAATSA, έχει κάνει μια πράξη εχθρική προς τις ΗΠΑ και το NATO, ήλθε σε πολύ δύσκολη θέση βλέποντας τη Ρωσία να δοκιμάζει τη συνοχή του.

Η διπλωματία της σύγχρονης τουρκικής δημοκρατίας, επί εξουσίας Ερντογάν, χάραχθηκε πάνω στο δόγμα Νταβούτογλου, περί των «μηδενικών προβλημάτων με τους γείτονες». Εκ των πραγμάτων, ωστόσο, αποδεικνύεται πως η συγκεκριμένη προσέγγιση μεταβάλλεται σε μηδενικές σχέσεις. Οι επιδιώξεις της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής, με στόχο οικονομικά, διπλωματικά και σε μερικές περιπτώσεις εδαφικά οφέλη, στηρίζεται στην άσκηση διπλωματίας με οποιαδήποτε μέσα. Το αποτέλεσμα αυτής της επιθετικής τακτικής είναι η δυσaréσκεια των περισσότερων περιφερειακών

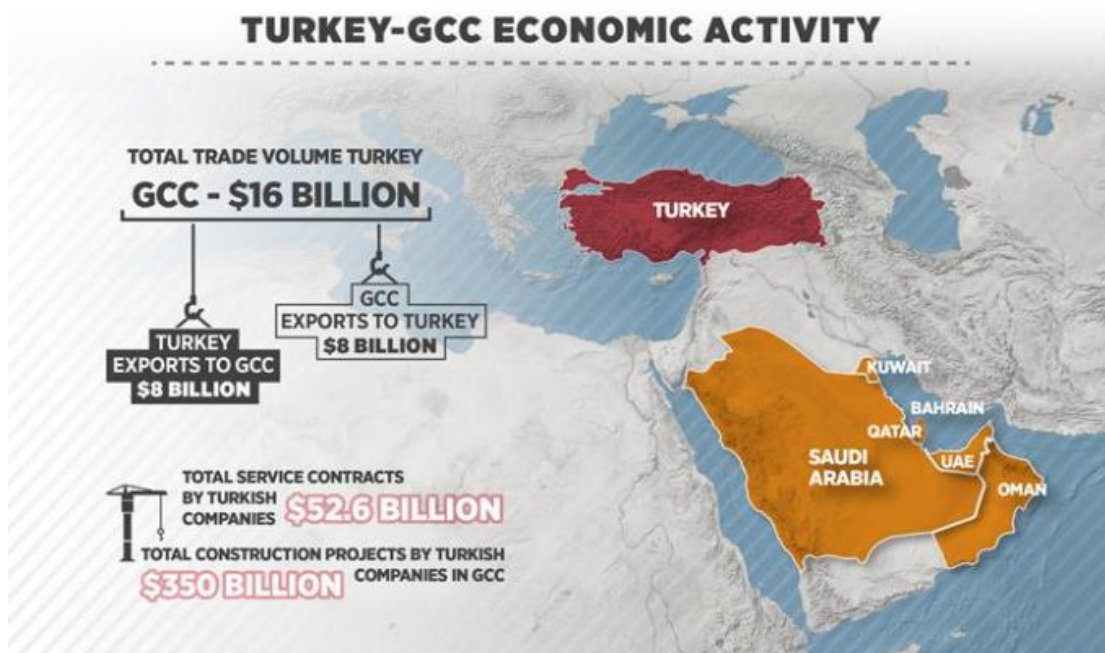
⁵ “Turkey», Office of the United States Trade Representatives”, Available at: <https://ustr.gov/countries-regions/europe-middle-east/europe/turkey>

⁶ “Turkish Defense & Aerospace Industry 2020 First Two Months Performance”, 18/3/20, Available at: <https://www.defenceturkey.com/en/content/turkish-defense-aerospace-industry-2020-first-two-months-performance-3891>

και δυτικών κρατών, που όμως μέχρι στιγμής δεν μεταφράζεται σε μείζον πρόβλημα για την Τουρκία. Αυτό πηγάζει από το ότι οι απειλές της ΕΕ σχετικά με την τουρκική εμπλοκή της Τουρκίας σε Λιβύη και Μεσόγειο αποδεικνύονται κενές. Την ίδια στιγμή, ενισχύεται η πίστη της Άγκυρας ότι μπορεί να καλύψει εκείνη τα «κενά» που δημιουργήθηκαν από την αποχώρηση των ΗΠΑ από τη Μέση Ανατολή και από την έλλειψη ενός ενιαίου ευρωπαϊκού μετώπου, κυρίως στην άσκηση εξωτερικής πολιτικής. Η επιλογή αυτή φέρνει σε επικίνδυνα μονοπάτια την Τουρκία, καθώς δεν είναι η μόνη χώρα που ενδιαφέρεται να καλύψει τα προαναφερόμενα κενά. Εν έτει 2020, η Τουρκία έχει στρατιωτική παρουσία σε τουλάχιστον εννέα χώρες, ενώ έχει διπλασιάσει τις στρατιωτικές δαπάνες της, κατά την τελευταία δεκαετία. Η επιλογή της επένδυσης στον στρατιωτικό τομέα, ακόμα και εν μέσω της τρέχουσας οικονομικής κατάστασης της Τουρκίας, φανερώνει την ανάγκη αποκατάστασης της υπεροχής της χώρας, όπως εκείνη την αντιλαμβάνεται. Αυτό συνεπάγεται την μη δημοτικότητα της Τουρκίας στο εξωτερικό και την καθιστά περαιτέρω ευάλωτη διπλωματικά και οικονομικά (Yackley, 2020). Εν κατακλείδι, η συγκεκριμένη πολιτική φαίνεται να έχει κόστος για την οικονομία της Τουρκίας εξαιτίας των περιφερειακών φιλοδοξιών του Ερντογάν. Οι φιλοδοξίες αυτές ασκούν μεγάλη πίεση σε μια οικονομία που αγωνίζεται επίσης να αντιμετωπίσει την κρίση του COVID-19. Οι ενέργειες αυτές μεταφράζονται σε περισσότερη αβεβαιότητα, σε μια οικονομία σαν την τουρκική, η οποία βασίζεται στο εξωτερικό, γεγονός στο οποίο οι αγορές αντιδρούν αρνητικά (Balki, 2020).

5.4 Τουρκικές σχέσεις με τις χώρες του Περσικού Κόλπου

Η υιοθέτηση του δόγματος Νταβούτογλου, το οποίο, αν και δεν είχε ιδιαίτερα σαφείς αναφορές στις οικονομικές σχέσεις, έδωσε νέα δυναμική στις σχέσεις μεταξύ Τουρκίας και κρατών του Περσικού Κόλπου. Η επέκταση των εμπορικών δεσμών της Τουρκίας με τα κράτη της συγκεκριμένης περιοχής, θεωρούνταν πλέον αναπόσπαστο κομμάτι της πολιτικής διαφοροποίησης εξαγωγικών αγορών και απεξάρτησης από την ΕΕ. Το εξωτερικό εμπόριο της Τουρκίας με τα κράτη του Περσικού Κόλπου, σημείωσε μεγάλη αύξηση, από 4.8 δις δολ. που ήταν το 2006, έφτασε να έχει τριπλασιαστεί το 2016, φτάνοντας τα 16 περίπου δις δολ.

Εικόνα 2. Οικονομική δραστηριότητα της Τουρκίας με τις χώρες του Περσικού κόλπου.

Πηγή: AnadoluAgency.com

Ο πρωταρχικός τομέας-πυλώνας των οικονομικών σχέσεων των δύο μερών είναι ο ενεργειακός, με τη Σαουδική Αραβία και το Κατάρ να αποτελούν τους δύο μεγαλύτερους εξαγωγείς υδρογονανθράκων στην Τουρκία. Η Σαουδική Αραβία προμηθεύει περίπου το 10% του αργού πετρελαίου της Τουρκίας, ενώ το Κατάρ, το 25% του υγροποιημένου φυσικού αερίου. Στον εμπορικό τομέα, οι κύριοι εταίροι της Τουρκίας είναι τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα (ΗΑΕ) (11.77 δις δολ.) και η Σαουδική Αραβία (5.45 δις δολ.), για το 2012, με την Άγκυρα να σημειώνει εμπορικό πλεόνασμα και με τις δύο αυτές μοναρχίες του Κόλπου. Η συνεχής αναπτυσσόμενη σχέση ανάμεσά τους, αποτυπώνονται και στον όγκο συναλλαγών Τουρκίας – ΗΑΕ που το 2015 έφτασε τα 8 δις δολ., και στο εμπόριο με τις χώρες του κόλπου να αποτελούν προορισμό των τουρκικών εξαγωγών κατά 15.6%, το 2012, έναντι 5.3%, το 2003.

Στο ίδιο μοτίβο, τοποθετείται και η οικονομική αλληλεξάρτηση μεταξύ Τουρκίας και Ιράν που ενισχύθηκε θεαματικά τα τελευταία χρόνια, με τον όγκο συναλλαγών ανάμεσά τους να φτάνει τα 14 δις δολ. το 2014 και τα 10 δις δολ. το 2015. Το Ιράν αποτελεί τον όγδοο μεγαλύτερο εισαγωγέα και τον δέκατο μεγαλύτερο προορισμό εξαγωγής, για την Τουρκία, ενώ αντίστοιχα για την Τουρκία, το Ιράν κατέχει την τέταρτη και την πέμπτη θέση, αντίστοιχα (2014). Στον τομέα της ενέργειας, το Ιράν αποτελεί τον δεύτερο μεγαλύτερο προμηθευτή φυσικού αερίου της Τουρκίας, καθώς την προμηθεύει με το 20% εισαγωγών φυσικού αερίου της και το 50% του πετρελαίου της.

Η Τουρκία αποτελεί έναν από τους βασικούς προορισμούς για Άμεσες Ξένες Επενδύσεις (ΑΞΕ) από χώρες του Κόλπου και ειδικά από τα ΗΑΕ. Τα έτη 2009-2016, παρατηρήθηκε εκτόξευση των ΑΞΕ, τα οποία έφτασαν τα 4 δις δολ., συγκριτικά με το 2002, που ήταν 10 εκατομ. δολ.. Οι επενδύσεις αυτών των χωρών στην Τουρκία κατευθύνθηκαν κυρίως σε τράπεζες, τηλεπικοινωνίες, ακίνητα, χρηματοδότηση και γεωργία. Επίσης, ο κλάδος των ακινήτων προσέλκυσε αυξανόμενες επενδύσεις, με πολίτες των χωρών του Κόλπου να αγοράζουν πάνω από το 1/4 όλων των ακινήτων που πωλήθηκαν σε αλλοδαπούς το 2017. Βασικό στοιχείο αποτελεί ότι περισσότερα από τα 2/3 των επενδύσεων προήλθαν από το Κατάρ (Arafat, 2020).

Ιδιαίτερη μνεία πρέπει να γίνει για το Κατάρ, το οποίο εδώ και περίπου μια δεκαετία, αποτελεί έναν από τους στενότερους συμμάχους της Τουρκίας. Η κοινή τους στάση κατά τη διάρκεια και μετά την Αιγυπτιακή εξέγερση μέχρι την άνοδο την πτώση από την εξουσία των Μουσουλμάνων Αδελφών (2013) και του εμφυλίου στη Συρία, αποτέλεσαν τα πρώτα βήματα για την αναβάθμιση των σχέσεων μεταξύ των δύο χωρών. Καθοριστικής σημασίας κίνηση για τη θεμελίωση των φιλικών σχέσεων ανάμεσα στις δύο χώρες αποτέλεσε η διπλωματική, οικονομική και επισιτιστική βοήθεια που παρείχε η Τουρκία στο Κατάρ κατά τη διάρκεια του οικονομικού αποκλεισμού που η Σαουδική Αραβία, τα Η.Α.Ε. και η Αίγυπτος επέβαλαν στο εμιράτο.

Σε ότι αφορά στην υφιστάμενη οικονομική κρίση στην Τουρκία με τη συνεχή κατάρρευση της τουρκικής λίρας, το Κατάρ από την πλευρά του έσπευσε να ανταποδώσει τη βοήθεια που του είχε προσφέρει η Τουρκία. Το πλούσιο εμιράτο προχώρησε σε συμφωνία να αυξήσει κατά δέκα δις δολ. το ανώτατο όριο στη συμφωνία ανταλλαγής λίρας με καταριανό ριάλ, η οποία είχε συναφθεί προ διετίας όταν το εθνικό νόμισμα της Τουρκίας άρχισε να καταρρέει.

Αρχικά η Άγκυρα στράφηκε προς τις χώρες του G20 χωρίς ωστόσο να εξασφαλίσει κάποια ευνοϊκή για την ίδια συμφωνία και τελικά κατέφυγε στο Κατάρ.

6. Συμπεράσματα

Η παγκόσμια οικονομία έχει επηρεαστεί ιδιαίτερα, όπως ήταν αναμενόμενο από την πανδημία COVID-19 και αυτό γίνεται αντιληπτό από την αύξηση του παγκόσμιου αποθέματος χρέους κατά 24 τρις δολ., για το 2020, αγγίζοντας τα 281 τρις δολ., και σκαρφαλώνοντας στο 355% του παγκόσμιου ΑΕΠ (IIF, 2021). Το πρώτο τρίμηνο του 2021, στην κορυφή της ατζέντας σχεδόν όλων των κρατών συναντάται η προώθηση των εμβολιασμών και η αντιμετώπιση της υγειονομικής κρίσης. Η Τουρκία δεν θα μπορούσε να αποτελεί την εξαίρεση στον κανόνα αυτό. Τον Ιανουάριο του 2021, το έλλειμμα προϋπολογισμού της Τουρκίας, διαμορφώθηκε στα 24.2 δις δολ., σε ετήσια βάση, με μείωση εσόδων προϋπολογισμού κατά 26.7% και αύξηση δαπανών κατά 13%. Αντίθετα, ο τομέας του εμπορίου παρουσίασε ανάκαμψη, περιορίζοντας το έλλειμμα του εξωτερικού εμπορίου σε 32.8% σε ετήσια βάση, με 3 δις για τον Ιανουάριο του 2021. Σε αυτό συνέβαλε η αύξηση των εξαγωγών και η μείωση των εισαγωγών, κατά 2.3% και 5.9% αντίστοιχα, για τον συγκεκριμένο μήνα. Ο πληθωρισμός συνεχίζει να προβληματίζει την Τουρκία με τον Δείκτη Τιμών Καταναλωτή να φτάνει στο 0,91% τον Φεβρουάριο, ξεπερνώντας τις προσδοκίες της αγοράς που τον υπολόγιζαν κοντά στο 0.70%.

Πίνακας 3. Δείκτης τιμών καταναλωτή

February	CPI	
(change %)	2020	2021
Monthly	0,35	0,91
Year-to-Date	1,71	2,60
Annual	12,37	15,61
Annual Average	13,94	12,81

Source: TCMB

Στα τέλη Φεβρουαρίου του 2021, οι τουρκικές χρηματαγορές παρουσίασαν ασταθή πορεία παράλληλα με τις παγκόσμιες αγορές, καθώς υποστηρίχθηκαν με την αυστηρή νομισματική πολιτική που ακολούθησε η (CBRT) Κεντρική Τράπεζα της Τουρκίας. Το πρώτο τρίμηνο του 2021, η προοπτική της οικονομικής δραστηριότητας παρουσιάστηκε ως μέτρια, βασιζόμενη κυρίως στην αυστηρή νομισματική πολιτική και τα περιοριστικά μέτρα που ελήφθησαν για την αντιμετώπιση της πανδημίας. Η χαλάρωση, ωστόσο, των υγειονομικών περιορισμών αναμενόταν να ενισχύσει την οικονομική δραστηριότητα της Τουρκίας και ιδιαίτερα στον τομέα των υπηρεσιών. (Türkiye İis Bankası, 2021). Όμως, η συναλλαγματική ισοτιμία της τουρκικής λίρας παρουσίασε σημαντική μεταβλητότητα κατά την τελευταία τριετία με την κατάσταση σταδιακά να χειροτερεύει. Παρακάτω βλέπουμε την ισοτιμία της τουρκικής λίρας με το ευρώ και με το αμερικανικό δολάριο, στις 29/1 και στις 26/2 του 2021.

Πίνακας 4. Συναλλαγματική ισοτιμία σε σχέση με ευρώ και δολάριο

Exchange Rates	29/01/2021	26/02/2021	Change in %
TRY per Euro	8.8878	8.9581	0.79%
TRY per USD	7.3348	7.3841	0.67%

Πηγή: FMC Group

Η υποτίμηση του τουρκικού νομίσματος είναι ένα γεγονός το οποίο μπορεί να συμπεριληφθεί στην γενικότερη πίεση που δέχονται οι αναδυόμενες οικονομίες κυρίως λόγω της επενδυτικής τάσης μείωσης κινδύνου χαρτοφυλακίων και κατ' επέκταση μείωση συμμετοχών σε αναδυόμενες αγορές ως ένα βαθμό. Η υποτίμηση του νομίσματος ισοδυναμεί με μεγαλύτερα προβλήματα, καθώς συνοδεύεται με αύξηση τιμών των προϊόντων που προέρχονται από το εξωτερικό, δυσχεραίνοντας με αυτό τον τρόπο τους όρους του εμπορίου. Χώρες, λοιπόν, που βασίζονται σε εξαγωγές πρώτων υλών στο εξωτερικό, όπως η Βραζιλία (σιδηρομεταλλεύματα, λάδι, σπόροι σόγιας), Ρωσία (φυσικό αέριο, πετρέλαιο) και χώρες που οφείλουν μεγάλο ποσοστό του χρέους τους σε ξένο νόμισμα, όπως η Τουρκία, δυσκολεύονται να εξυπηρετήσουν το χρέος τους, ενώ παράλληλα βλέπουν τις τιμές πρώτων υλών και τα νομίσματά τους να παρουσιάζουν αστάθεια (Erken *et al.*, 2020).

Αυτός όμως, δεν είναι και ο μόνος λόγος για την επιταχυνόμενη αστάθεια της τουρκικής οικονομίας. Η τακτική χορήγησης δάνειων με επιτόκια χαμηλότερα του πληθωρισμού δεν αποδείχτηκε βιώσιμη και η Κεντρική Τράπεζα της Τουρκίας αναγκάστηκε να στραφεί σε μια αρχική περίοδο σε πιο ορθόδοξες πολιτικές με ενίσχυση του επιτοκίου κατά 875 μονάδες βάσης, συνολικά στο 17%, το τελευταίο τρίμηνο του 2020. Το Φεβρουάριο του 2021, ο πληθωρισμός παρέμεινε υψηλός, στο 15.6%, ενώ στα μέσα Μάρτιου το επιτόκιο αυξήθηκε εκ νέου στο 19%. Ταυτόχρονα, ο πρόεδρος Ερντογάν απέλυσε εκ νέου τον διοικητή της Κεντρικής Τράπεζας. Ήταν τρίτη απόλυση τα τελευταία δύο χρόνια, δημιουργώντας για ακόμα μια φορά δυσπιστία στους επενδυτές. Η απόλυση του Αγκμπάλ προκάλεσε φρενίτιδα πωλήσεων στο τουρκικό χρηματιστήριο. Τα τουρκικά συναλλαγματικά αποθέματα μειώθηκαν πάνω από 16% σε σχέση με το δολάριο μέσα σε μόνο μια μέρα (The Economist, 2021). Ο Αγκμπάλ αντικαταστάθηκε από το πρώην μέλος του κοινοβουλίου με το κόμμα του Ερντογάν, Καβτσιόγλου, ο οποίος τοποθετήθηκε δημόσια υπέρ της άποψης Ερντογάν για χαμηλότερα επιτόκια. Τον Οκτώβριο του 2021, ο διοικητής της Κεντρικής Τράπεζας της Τουρκίας (TCMB) υπακούοντας στις εντολές του Ερντογάν προέβη σε μια μεγάλη μείωση των επιτοκίων κατά 200 μονάδες βάσεις, στο 16%, παρά τις αυξανόμενες πληθωριστικές πιέσεις. Παράλληλα προχώρησε σε ανασχηματισμό της επιτροπής νομισματικής πολιτικής της Κεντρικής Τράπεζας. Το αποτέλεσμα ήταν η τουρκική λίρα να σπάει τα χαμηλά ρεκόρ κάθε μέρα, ευρισκόμενη πλέον σε ελεύθερη πτώση,

χάνοντας συνολικά από την αρχή του έτους μέχρι το τέλος Οκτωβρίου 2021 σχεδόν το 25% της αξίας της.

Ο Ερντογάν σε μια προσπάθεια εξισορρόπησης του αρνητικού κλίματος, κάλεσε τους ξένους επενδυτές να εμπιστευτούν την τουρκική οικονομία και τους Τούρκους πολίτες να τοποθετήσουν χρυσό και χρήματα, που πιθανά να κατέχουν, στις τράπεζες, σε μια ύστατη προσπάθεια στήριξης της οικονομίας. Την ίδια στιγμή το δημόσιο χρέος της χώρας, αν και συγκριτικά με άλλα κράτη θεωρείται ακόμα σχετικά διαχειρίσιμο, μπορεί να αποδειχτεί ως πληγή για την οικονομική πορεία της χώρας. Ο κύριος λόγος του συγκεκριμένου κινδύνου είναι πως το δημόσιο χρέος που είναι περίπου στο 36% του τουρκικού ΑΕΠ, οφείλεται πάνω από το 50% του σε ξένα νομίσματα. Αναφορικά με τον τραπεζικό τομέα της Τουρκίας, όπως αναλύσαμε στην παρούσα εργασία, παρουσιάζει ανθεκτικότητα στις πιέσεις. Όμως, το ερώτημα για την επόμενη μέρα είναι αν θα καταφέρει να αντεπεξέλθει και στη συνέχεια, καθώς αναμένεται αύξηση των μη εξυπηρετούμενων δανείων. Επίσης, η εναλλαγή των διοικητών της Κεντρικής Τράπεζας, την εποχή της ανεξαρτησίας των κεντρικών τραπεζών, θεωρείται ασυνήθιστη.⁷

Η μελέτη αυτή επιδίωξε να συμβάλει στην κατανόηση του γεγονότος ότι η Τουρκία αντιμετωπίζει μια χρόνια ασθένεια στην οικονομία της. Το συμπέρασμα αυτό εξάγεται από τις επαναλαμβανόμενες οικονομικές κρίσεις που αντιμετωπίζει. Η τρέχουσα κατάσταση της Τουρκίας χαρακτηρίζεται από αστάθεια και πολιτική αβεβαιότητα. Η παρούσα κρίση φαίνεται να έχει κάποιες διαφορές από τις προηγούμενες αφού δεν παρατηρείται πλήρης κατάρρευση των οικονομικών της μεγεθών, ενώ ταυτόχρονα παρατηρείται μια απόπειρα του Ερντογάν να απομακρυνθεί από την Δύση, αναζητώντας βοήθεια σε διαφορετικούς εταίρους, όπως από την Κίνα και την Ρωσία χωρίς ιδιαίτερη επιτυχία και από το Κατάρ. Η κυβερνητική στάση της Τουρκίας έχει προκαλέσει περαιτέρω προβλήματα στην ήδη πληγείσα οικονομία, αφού παρατηρείται κλονισμός της εμπιστοσύνης και απομόνωση της χώρας από πολλούς στρατηγικούς της εταίρους. Η οικονομία της Τουρκίας είχε αναπτυχθεί ταχύτερα από τις περισσότερες αναδυόμενες οικονομίες κατά την τελευταία 20ετία, και μάλιστα, κατάφερε να καταγράψει μια μικρή επέκταση κατά το 2020. Η διακυβέρνηση, όμως, του Ερντογάν και η διαχείριση της οικονομίας κατά ανορθόδοξο τρόπο, κατάφερε να διαβρώσει εκείνους τους θεσμούς που κάποτε εξασφάλιζαν την οικονομική σταθερότητα, με χαρακτηριστικότερο παράδειγμα την ανεξαρτησία της Κεντρικής Τράπεζας.⁸

⁷ "Turkey's Plunging Lira: Don't Expect an End to this Saga Soon", 25/03/21, Available at: <https://theconversation.com/turkeys-plunging-lira-dont-expect-an-end-to-this-saga-soon-157844>

⁸ "Turkey's Economic Woes Should be a Warning for Other Countries", 27/03/21, Available at: <https://www.economist.com/leaders/2021/03/25/turkeys-economic-woes-should-be-a-warning-for-other-countries>

Η έρευνα των αιτιών των πρόσφατων κρίσεων που βίωσε η Τουρκία, ιδιαίτερα κατά την τελευταία εικοσαετία, μας οδηγεί στο συμπέρασμα πως οι σημαντικές παθογένειες που εντοπίζονται στα θεμέλια του τουρκικού πολιτικο-οικονομικού συστήματος, ακόμα δεν έχουν αντιμετωπιστεί. Εστιάζοντας στην τελευταία τριετία και στην τελευταία χρονικά οικονομική κρίση, η οποία ακολουθήθηκε και από την κρίση της πανδημίας COVID-19, φαίνεται ότι η τουρκική οικονομία συνεχώς ισορροπεί σε ένα τεντωμένο σχοινί, μεταξύ κατάρρευσης και επιβίωσης. Ωστόσο, όταν τα στοιχεία και οι αναλυτές μας προϊδεάζουν για την ολοκληρωτική κατάρρευση, αυτή δεν λαμβάνει χώρα, παρατείνοντας το μοιραίο γεγονός.

Η πολιτική κατάσταση της χώρας και οι σχέσεις της με τις ΗΠΑ και την ΕΕ επηρέαζαν και θα συνεχίσουν να επηρεάζουν την οικονομία της Τουρκίας, ιδίως το επενδυτικό κλίμα και τη συναλλαγματική ισοτιμία της τουρκικής λίρας. Στο εσωτερικό της χώρας, η νίκη του Ερντογάν στις προεδρικές εκλογές τον Ιούνιο του 2018, σηματοδότησε την μετάβαση στο νέο προεδρικό σύστημα, με τις επόμενες εκλογές να είναι προγραμματισμένες για το 2023. Στον τομέα της εξωτερικής πολιτικής, η Τουρκία τα τελευταία χρόνια ακολούθησε μια πολιτική ενεργητική με επεμβάσεις σε πολλές χώρες με στόχο την καθιέρωση της χώρας ως ηγετική δύναμη στη Μεσόγειο και τη Μέση Ανατολή. Οι σχέσεις της Τουρκίας με τις ΗΠΑ παραμένουν τεταμένες, έπειτα από τις κυρώσεις που επιβλήθηκαν από την Ουάσιγκτον στην Άγκυρα, λόγω της αγοράς των πυραυλικών συστημάτων S-400 από την Ρωσία. Οι σχέσεις με την ΕΕ ολοένα και χειροτερεύουν, καθώς η Τουρκία εγείρει αξιώσεις στις περιοχές του Αιγαίου και της Ανατολικής Μεσογείου, απέναντι σε Ελλάδα και Κύπρο. Παρόλα αυτά, η χώρα δεν μπορούμε να ισχυριστούμε ότι είναι απομονωμένη, διατηρώντας σχέσεις με χώρες της Μέσης Ανατολής, όπως το Κατάρ αλλά και με στρατηγικούς εταίρους στην Ευρώπη και την Ασία.

7. Βιβλιογραφία

Aktas, E. (2017), “The Rise and the Fall of the Turkish Economic Success Story Under AKP (JDP)”, *Contemporary Islam*, Vol.11, No.2, σελ. 171-183.

Arafat ,A.,(2020), *Regional and International Powers in the Gulf Security*, Chem:Palgrave Macmillan.

Balki ,B.B. (2020), “Turkey: Shaky Economy Destabilizes Erdogan’s Authoritarian Presidency» 11/12/2020, Available at: <https://theconversation.com/turkey-shaky-economy-destabilises-erdogans-authoritarian-presidency-151110>

Bărbuță –Misu,N. *et al.*(2020), “Determinants of Dollarization of Savings in the Turkish Economy”, *Sustainability*, Vol.12, No.15, 6141, MDPI, Basel, Switzerland <https://doi.org/10.3390/su12156141>

Çakmaklı, C. *et al.* (2021), « COVID-19 and Emerging Markets: A Sir Model, Demand Shocks and Capital Flows», *NBER Working Paper Series*, Working Paper 27191.

Cevik, S. και Y.Erduman (2020), “Measuring Monetary Policy Uncertainty and Its Effects on the Economy: The Case of Turkey”, *Eastern European Economics*, Vol.58, No.5, σελ.436-454.

Ciddi, C.(2020), «Τα κίνητρα της Τουρκίας για εμπλοκή στη Λιβύη», 13/01/2020,Available at: <https://www.euro2day.gr/specials/topics/article/2002629/ta-kinhtra-ths-toyrkias-gia-emplokh-sth-livyh.html>

Δρίβας Α. (2020), «Ρωσία και Τουρκία ως frenemies σε Μεσόγειο, Μ. Ανατολή και Κεντρική Ασία», 04/08/2020,Available at: <https://www.liberal.gr/apopsi/rosia-kai-tourkia-os%C2%AOfrenemies%C2%Aose-mesogeio-m-anatoli-kai-kentriki-asia/316029>

Dufour, M. και O.Orhangazi (2009), “The 2000–2001 Financial Crisis in Turkey: A Crisis for Whom?”, *Review of Political Economy*, Vol.21, No.1, σελ.. 101-122.

Erken, H. *et al.* (2020), “Global Economic Outlook: COVID-19 Has Taken a Hold of the Global Economy”, 12/03/20, RoboResearch – Economic Research, Available at: <https://economics.rabobank.com/publications/2020/march/global-economic-outlook/>

Eryilmaz, F. και Tayyar E. A. (2020, “Economic Crisis and Learning Economy: An Empirical Analysis on Turkey”, *Third Sector Social Economic Review*, Vol. 55, No., σελ. 586-605.

Esen, B. και S. Gumuscu (2020), “Why did Turkish Democracy Collapse? A Political Economy Account of AKP’s Authoritarianism”, *Party Politics*, σελ. 1-17, <https://doi.org/10.1177/1354068820923722>

Güngen, A.R. (2020), “Turkey’s Financial Slide: Discipline by Credit in the Last Decade of the AKP’s Rule” στο P. Bedirhanoglu *et al.* (eds), *Turkey’s New State in the Making. Transformations in Legality, Economy and Coercion*, London: Zed Books, σελ. 118-133.

Kalemli – Ozcan, S. και S. Demiralp (2021), “Turkey’s Slow-Motion Economic Crisis”, *Balkan Insight*, 05/01/2021, Available at: <https://balkaninsight.com/2021/01/05/turkeys-slow-motion-economic-crisis/>

Koch, L. και M. Chaudhary και F. Bilquees (2001), “2001 Crisis in Turkey: Causes and Consequences”, *The Pakistan Development Review*, Vol. 40, No. 4, σελ.. 467-486.

Λαμπρόπουλος, Κ. (2020), «Γερμανία- Τουρκία: Σύμμαχοι διαχρονικά, Εταίροι και στον 21^ο αιώνα», 15/09/2020, Available at: <https://www.capital.gr/arthra/3480671/germania-tourkia-summaxoi-diachronika-etairoi-kai-ston-21o-aiona>

Lowe, S. και L. Scazzieri (2020), «Τουρκία και Ην. Βασίλειο: Οι καινούριοι καλύτεροι φίλοι; » 05/08/2020, Available at: <https://www.capital.gr/cer-org-uk/3472579/tourkia-kai-in-basileio-oi-kainourioi-kaluteroi-filoi>.

Liu, C. *et al.* (2021), “Multi-scale Interactions Between Turkish Lira Exchange Rates and Sovereign CDS in Europe and Asia”, *Applied Economic Letters*, Vol. 28, No. 7, σελ. 1-9.

Malsin, J. και C. Ostroff (2021), «After History of Erratic Economic Policy, Erdogan Plunges Turkey Into Fresh Turmoil», 25/03/21, Available at: <https://www.wsj.com/articles/after-history-of-erratic-economic-policy-erdogan-plunges-turkey-into-fresh-turmoil-11616599501>

Μαρίνος, Ι. (2020), «Γιατί η Γερμανία είναι φιλότουρκη», 16.10.2020, Available at: <https://www.tovima.gr/2020/10/16/opinions/giati-i-germania-einai-filotourki/>

Miller, C., “Erdogan Has Hidden an Economic Disaster Deep in Turkish Banks”, *Foreign Policy*, 11/7/20, Available at: <https://foreignpolicy.com/2020/08/11/erdogan-economic-disaster-turkey-banks-debt-dollars/>

Μποζανίτου, Τ. (2020), «Πόλεμος μισθοφόρων στη Λιβύη – Τα γεωπολιτικά παιχνίδια, η «νίκη» Ερντογάν και η μάχη της Σύρτης», 27/7/2020, Available at: <https://www.tanea.gr/2020/07/27/world/polemos-misthoforon-sti-livyi-ta-geopolitika-paixnidia-i-niki-erntogan-kai-i-maxi-tis-syrtis/>

OECD (2021), *Economic Surveys: Turkey 2021*, Available at: https://www.oecd-ilibrary.org/sites/2cd09ab1-en/index.html?itemId=/content/publication/2cd09ab1-en&_csp_=da2aa6445a50db4e371dcda0bd24f785&itemIGO=oecd&itemContentType=book#section-d1e1069

Öniş, Z. and M.Kutlay (2020), “The Global Political Economy of Right-wing Populism: Deconstructing the Paradox”, *The International Spectator*, Vol. 55, No.2, σελ. 1-19.

Öniş, Z. και M.Kutlay (2021), “The Anatomy of Turkey’s New Heterodox Crisis: The Interplay of Domestic Politics and Global Dynamics”, *Turkish Studies*, Vol.22, No.4, σελ. 499-529.

Ozdogan, Z. (2021), “The Effects of Democratic Regression on Turkish Economy and the Brain Drain” στο H.Aydin και W. Langley (eds), *Human Rights in Turkey .Assaults on Human Dignity* Chem: Springer, σελ.365-382.

Parlar Dal, E. (2020), *Turkey’s Political Economy in the 21st Century*, Chem: Palgrave Macmillan.

Sahin, T. (2021), «Turkish Economy Grows 1.8% in 2020», 01/03/21, Available at: <https://www.aa.com.tr/en/economy/turkish-economy-grows-18-in-2020/2160307>

Σταμπολής , Κ., «Η κάλυψη των ενεργειακών αναγκών και περιφερειακές επιπτώσεις», Παρουσίαση, 12/2019 IENE, available at: [https://www.iene.gr/articlefiles/costis%20stambolis%20\(loutraki\).pdf](https://www.iene.gr/articlefiles/costis%20stambolis%20(loutraki).pdf)

Σταύρου, Κ. (2020), «Η καθοδική πορεία της τουρκικής λίρας από το 2018 – Οι λόγοι», 03/10/2020, Available at: <https://www.brief.com.cy/analyseis/i-kathodiki-poreia-tis-toyrkikis-liras-apo-2018-oi-logoi>

Τζιάρρας, Ζ. (2020), *Διεθνής πολιτική στη Μεσόγειο. Τουρκία, Κύπρος και δίκτυα συνεργασίας σε μια «νέα» υποπεριφέρεια*, Αθήνα: Ινστιτούτο Διεθνών Οικονομικών Σχέσεων/ Εκδόσεις Παπαζήση.

Τσακίρης, Θ. (2020), «Η ελληνική ενεργειακή διπλωματία από τη Βαλκανική έως τη Νοτιοανατολική Μεσόγειο» στο Ε. Αθανασοπούλου και Χ. Τσαρδανίδης και Ε.Τ. Φακιολάς (επιμ.), *Εξωτερική πολιτική της Ελλάδας. Επιλογές & προσδοκίες στον 21^ο αιώνα*, Αθήνα: Ινστιτούτο Διεθνών Οικονομικών Σχέσεων/ Εκδόσεις Παπαζήση, σελ. 887-934.

Χαραμίδης ,Γ. (2020), «Τουρκία και Βρετανία έχουν 18 δισεκατομμύρια λόγους για να τα βρίσκουν», 19/10/2020, Available at: https://www.ethnos.gr/kosmos/129188_toyrkia-kai-bretania-ehoun-18-disekatommyria-logoyis-gia-na-ta-briskoun .

World Bank, *Turkey Overview 2020*, Available at: <https://www.worldbank.org/en/country/turkey/overview>

Yackley J. A.(2020), “How Turkey Militarized its Foreign Policy”, 15/10/20, Available at: <https://www.politico.eu/article/how-turkey-militarized-foreign-policy-azerbaijan-diplomacy/>

Zengin, H. και H. O. Ongur (2020), “How Sovereign is a Populist? The Nexus Between Populism and Political Economy of the AKP”, *Turkish Studies*, Vol.21, No.4, σελ.. 578-595.

Βιογραφικό σημείωμα Κ.Πεχννάκη

Ο κ. Κωνσταντίνος Πεχννάκης, εξωτερικός συνεργάτης /ερευνητής του Ινστιτούτου Διεθνών Οικονομικών Σχέσεων και οικονομικός σύμβουλος σε επιχειρήσεις. Έχει σπουδάσει στο ΤΕΙ Ηπείρου στη Σχολή Διοίκηση και Οικονομίας. Είναι κάτοχος μεταπτυχιακού τίτλου από το Πανεπιστήμιο Sunderland (HB) (Sunderland Business School) στον τομέα των Χρηματοοικονομικών και Διοίκησης.
